

Put progresivne ljevice u BiH

RADNICI I RADNICE U AGONIJI: PRIVATIZACIJSKA PUSTOŠ u Bosni i Hercegovini

Autor: Amer Zagorčić

RADNICI I RADNICE U AGONIJI: PRIVATIZACIJSKA PUSTOŠ u Bosni i Hercegovini

Izdavač: Forum Lijeve Inicijative, Kemala Kapetanovića 17, 71 000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina.

Urednica: Emina Abrahamsdotter

Autor: Amer Zagorčić

DTP: Jasna Talović

Datum: januara, 2016.

Kroz seriju seminara pod nazivom «Put progresivne ljevice u BiH» ima za cilj dati stvaralački doprinos obnovi, preobražaju i razvoju socijaldemokratske političke misli i djelovanju kroz razgovor, kritička promišljanja i razmjenu mišljenja svih relevantnih društvenih aktera. Želimo kroz otvoren i konstruktivan dijalog definisati političko-ideološki okvir za progresivno djelovanje ljevice iznalaženjem rješenja za goruće probleme i izazove sa kojima se susreću radnici i radnice, a koji stvaraju sve veće nejednakosti, podijeljenost, siromaštvo i društvenu isključenost. Posvećeni smo oblikovanju modernih i razvojnih javnih politika u oblastima ekonomije i rada zasnovanih na jačanju ekonomske demokratije, dostojanstvenim platama i uslovima rada i radničkoj participaciji.

Posjeti nas: www.radnici.ba

Sadržaj

UVOD	3
Privatizacija u Bosni i Hercegovini	4
Rezultati i posljedice privatizacije	8
Radnička klasa danas	11
ŠTA DA SE RADI?	14
Obespravljeni radnici	14
Sudovi	15
Privredni oporavak	16
Diplomatska aktivnost i izvoz	17
Administracija, državni aparat i propisi	19
Banke i EU fondovi	21
Zaštita domaće proizvodnje, resursa i poljoprivrede	22
Obrazovanje	23
Mediji i psihološko stanje naroda	25
Ostalo	26
ZAKLJUČAK	29

Uvod

Bosna i Hercegovina je jedna od tranzicijskih zemalja koju je opustošila divlja privatizacija, a što je za posljedicu imalo kolaps kompletne privrede i stotine hiljada radnika koji su ostali na ulici. Prava šteta za privredu Bosne i Hercegovine je nastala u poslijeratnom periodu, a ne u periodu rata, iako su preduslovi za to stvoreni tokom ratnih djelovanja.

Uzroci ovakvog stanja su ratni zakoni koje su donijeli tadašnja Republika Bosna i Hercegovina i Republika Srpska, a koji se tiču pretvaranja društvene u državnu imovinu (Službeni list BiH, R 33/94 i Sužbeni list RS 4/93). To je stvorilo preduslove za pljačku neviđenih razmjera, a koja traje još i danas. U toj pljačci su najveće žrtve radnici preduzeća koji su opljačkani, poniženi, prepusteni sami sebi i ostavljeni na milost i nemilost sistema koji ni na koji način ne štiti njihova prava kao radnika, a ni njihova prava kao ljudi. Tim zakonima upravljanje imovinom preduzeća je prešlo na vlade i skupštine koje su imenovale upravljačke strukture preduzeća, a radnici su potpuno razbaštinjeni i obespravljeni. U Republici Srpskoj se sva imovina u državnom i društvenom vlasništvu upisala kao vlasništvo Republike Srpske, a dok je, s druge strane, tadašnja Republika Bosna i Hercegovina svu državnu i društvenu imovinu upisala kao vlasništvo Bosne i Hercegovine, osim imovine Federacije BiH.

Uprošteno rečeno, do pretvorbe društvene u državnu svojinu radnici su bili upravljači preduzeća, a nakon pretvorbe to su postale vlade i skupštine, a radnici su ostali gotovo bez ikakvih prava. Sama činjenica da su se tako važni zakoni usvajali u toku rata govori o namjerama usvajača tih zakona. Pitanje vlasništva nad sredstvima za proizvodnju je osnovna razlika između socijalističkog i kapitalističkog društva i izmjene takvih zakona su izmjene ustavne težine, a u nas su usvajane u ratu bez ikakve mogućnosti javne rasprave i šireg društvenog konsenzusa o tom pitanju. Moglo bi se reći da su vlastodršci pljačkali radnike, dok su radnici ginuli u rovovima širom Bosne i Hercegovine. U tom smislu se rat u Bosni i Hercegovini može definisati i kao rat protiv radničke klase koja nije imala nikakvu šansu da se pobuni, podigne svoj glas ili u najvećem broju slučajeva nije ni znala šta se dešava iza njenih leđa.

Danas u Bosni i Hercegovini ne postoji društvena svojina, iako smo svjedoci pokušaja radnika da ovladaju pojedinim preduzećima (DITA Tuzla).

Namjera ove analize je da pokaže kako smo opljačkani, gdje smo sada, ali i da ponudi određene pravce kretanja kako bi se stanje poboljšalo.

Napomena: Agencija za privatizaciju će se, kao izraz, koristiti za sve institucije koje su vršile privatizaciju u Bosni i Hercegovini (Direkcija za privatizaciju RS, Agencija za privatizaciju FBiH, kantonalne agencije za privatizaciju, Investicione-razvojna banka RS). Izraz certifikat će se koristiti i za certifikat i za vaučer.

Privatizacija u Bosni i Hercegovini

Privatizacija u Bosni i Hercegovini je počela još 1990. godine po tzv. „Markovićevom modelu“ (Zakon o društvenom kapitalu (Službeni list SFRJ, 84/89, 46/90)) koji je predviđao da radnici postaju dioničari preduzeća u kojima su radili. Ta vrsta privatizacije je prekinuta ratom, nije završena i nije tema ovog rada. Nakon rata su usvojeni zakoni o privatizaciji koji su omogućili rasprodaju privrede Bosne i Hercegovine, a koji su svoje utemeljenje našli u gore pomenutim zakonima o pretvorbi društvene u državnu imovinu. Po sličnom modelu se radilo u svim zemljama nastalim raspadom Jugoslavije. Federacija BiH je Zakon o privatizaciji usvojila 1997. godine (Službene novine Federacije BiH, 27/97), a Zakon je doživio izmjene više puta.

Zakonom su predviđene i nadležnosti kantona u privatizaciji i u skladu s tim i kantoni su usvajali vlastite privatizacione zakone i osnovali vlastite agencije. Republika Srpska je svoj Zakon o privatizaciji usvojila 1998. godine (Službeni glasnik Republike Srpske, 24/98), a isti je kasnije pretrpio i određene izmjene. Potpuno novi zakon u Republici Srpskoj je usvojen 2006. godine (Službeni glasnik RS 51/06). Distrikt Brčko je Zakon o privatizaciji usvojio u martu 2004. godine. Okvirni Zakon o privatizaciji banaka i državnog kapitala u BiH nametnuo je Visoki predstavnik 1998. godine.

Zakonima o privatizaciji definisani su postupci privatizacije preduzeća, platežna sredstva u privatizaciji, pravo učešća u privatizaciji, modeli

privatizacije kao i načini prodaje preduzeća. Zakoni su predvidili i odgovorne institucije za pojedine vrste privatizacije.

Važno je napomenuti da se uporedno sa privatizacijom preduzeća vršila i privatizacija banaka (plaćanje isključivo novcem) i osnovane su komisije za vrijednosne papire, kao i investicioni fondovi. Putem investicionih fondova su se ulagali certifikati i fondovi su bili jedan od temelja kriminalne privatizacije preduzeća u Bosni i Hercegovini.

Svi građani Bosne i Hercegovine stariji od 18 godina su dobili certifikate (vaučere) kojima su u vrijednosti samog certifikata mogli da učestvuju u privatizaciji ili otkupe državnu imovinu poput stanova. Dodjela certifikata, pravo na posjedovanje, iznos novca i njihova upotreba je regulisana zakonom. Također su bile aktuelne i vojne knjižice sa deviznim sredstvima koje su date učesnicima rata kao obeštećenje za njihovo učešće u oružanim snagama tokom ratnih dejstava u Bosni i Hercegovini. Međutim, sredstva sa tih vojnih knjižica nisu bila naplativa u stvarnom novcu i zakonski je regulisana njihova upotreba. Obzirom na teško materijalno stanje građana i na mogućnost prodaje certifikata trećim licima, najveći broj građana je certifikate prodavao u visini jednog do tri procenta njihove vrijednosti. To je dovelo do situacije da za jedan milion maraka stvarnog novca možete kupiti 35-100 miliona maraka vrijednosti certifikata kojima ste, nakon toga, mogli učestvovati u kupovini preduzeća. Vrlo su rijetki slučajevi u kojima se to nije zloupotrebilo ili iskoristilo da se za male iznose novca dođe do velikog kapitala sa kojim se postupalo mačehinski i sa kriminalnim namjerama. Novi vlasnici preduzeća su se prema njima odnosili veoma loše, bez ikakve namjere da unaprijede i moderniziraju njihovu proizvodnju, da ih učine profitabilnijim i konkurentnim. U najvećem broju slučajeva jedina namjera je bila rasprodaja imovine preduzeća i brzo izvlačenje stvarnog novca, a u čemu su veliki saučesnici bile i agencije za privatizaciju na različitim nivoima. Dužnost agencija za privatizaciju je bila praćenje realizacije ugovora, a koji su obično sadržavali bajkovite odredbe.

OSNOVNI ELEMENTI PRIVATIZACIJE PREDUZEĆA U BOSNI I HERCEGOVINI

	ODGOVORNA INSTITUCIJA	PRAVO UČEŠĆA	SREDSTVO PLAĆANJA	METOD PRIVATIZACIJE (obzirom na višestruke izmjene zakona moguće je da neki od metoda nedostaju)
REPUBLIKA SRPSKA	Direkcija za privatizaciju (1998-2006), Investiciono-razvojna banka RS (2006-)	Domaća i strana pravna i fizička lica, Investicioni fondovi	Certifikati (vaučeri), kuponi za staru deviznu štednju, novac. Fond pio 10% akcija i fond za restituciju 5% akcija u preduzećima	<ul style="list-style-type: none"> • Vaučer ponuda (55% državnog kapitala se obavezno moralo prodati ovom ponudom) <ul style="list-style-type: none"> • Tender • Licitacija • Specijalna licitacija snižavanjem cijene • Neposredna pogodba • Berza • Prodaja zaposlenim u preduzeću • Kombinacija ovih metoda
FEDERACIJA BIH	Agencija za privatizaciju fbih Agencije za privatizaciju kantona	Domaća i strana pravna i fizička lica, Investicioni fondovi	Certifikati za fizička lica, Certifikati za pravna lica kao kompenzacija imovine koja je predmet restitucije, Vrijednosni papiri, Certifikati za staru deviznu štednju, Novac, Devizne vojne knjižice i certifikati pripadnika oružanih snaga	<ul style="list-style-type: none"> • Javna prodaja (aukcija) • Javno prikupljanje ponuda • Neposredna pogodba • Javna ponuda dionica • Berza
DISTRIKT BRČKO	Kancelarija za privatizaciju	Domaća i strana pravna i fizička lica, Investicioni fondovi	Certifikati, Berza, Novac	<ul style="list-style-type: none"> • Javni tender • Javna aukcija

Posebno loša pojava je bila podizanje kredita u komercijalnim bankama, a čiji garant je bila imovina preduzeća stavljana pod hipoteku. Na takvu pojavu, kao po pravilu, niko nije reagovao i danas imamo situaciju da su banke najveći vlasnici porizvodnih hala u Bosni i Hercegovini. Tek 2009. godine u FBiH (Službene novine FBiH, 4/09) je usvojena zabrana stavljanja imovine preduzeća pod hipoteku do konačne realizacije privatizacijskog ugovora, ali to se desilo nakon što je pričinjena ogromna i nepopravljiva materijalna šteta i nakon što je proces privatizacije ušao u završnu fazu.

U Republici Srpskoj stanje je još gore. Do 2006. godine postojala je zakonska odredba o zabrani kreditnog zaduženja za investicije iz ugovora, a koje bi bilo garantovano imovinom preduzeća. Od 2006. godine to ne postoji nikako. Ni do 2006. godine to nije bilo dobro rješenje i nije poznato da li je zakonodavac svjesno napravio zakonski propust vezano za garancije jer nije zabranio bilo kakvo kreditno zaduženje koje bi bilo garantovano imovinom preduzeća. U suštini imovina preduzeća je mogla biti garant za bilo kakvo kreditno zaduženje osim za ono iz ugovora o privatizaciji, a nakon 2006. ukinuta je bilo kakva odredba zabrane upotrebe imovine preduzeća za hipotekarne kredite. U to vrijeme su već bile poznati štetni efekti privatizacije i njena zloupotreba i umjesto da se pootvore mјere one se potpuno ukidaju i jedini logičan zaključak koji se može izvesti je – BEZOBZIRNA PLJAČKA.

Nakon preuzimanja i rasprodaje imovine preduzeća, ista su počela da tonu u sve dublju agoniju, a sa njima i radnici. Redali su se mjeseci neisplaćenih plata, raznih obećanja i propasti svega što je vrijedno. Imovina preduzeća se počela pljačkati i u fizičkom smislu (mašine, sredstva za rad, resursi, željezo...), a niko nije reagovao. Na kraju su radnici ostajali sa neisplaćenim platama, preduzeća bez imovine, a grobari u vidu stečajnih upravnika su u 99% slučajeva likvidirali preduzeća bez ikakve želje da stečaj bude reorganizacioni sa pokušajem pokretanja proizvodnje

ili spašavanja zdravih dijelova preduzeća. Na taj način, od mogućih perspektivnih preduzeća, ostajali su samo nagomilani dugovi, neisplaćene plate, radnici u stanju očaja i ruinirana i opljačkana imovina.

Drugi način uništenja preduzeća su bile uprave koje su postavljane od strane države, kako bi ta preduzeća i uništile. Razlozi za nešto takvo su mnogostruki, a najvažniji su sniženje cijene preduzeća za prodaju nekom domaćem ili stranom tajkunu, uništenje preduzeća zbog atraktivne lokacije na kojoj se nalazi ili ubijanje konkurenčije firmama čiji su vlasnici bili moćnici bliski političkim strankama. Sve što su te uprave radile bilo je u suštini da ne rade ništa i puste da preduzeće propadne. Često nisu radili ništa protivzakonito, a nadležne vlade su jednostavno ignorisale stanje i nisu se zanimali za izvještaje ili promjenu upravljačkih struktura. Također, nije rijedak slučaj, da takve firme nisu imale šanse da dobiju posao koji finansira država na bilo kojem nivou vlasti i umjesto da ih država spašava i pomogne im, vlasti su ih gurale u još dublji ponor.

Mir za završetak svog prljavog posla su kupovali uglavnom potkupljivanjem radničkih vođa koji su se, kao i njihove kolege, nalazili u očajnoj situaciji bez egzistencije i komada hljeba. Nakon prelaska u privatno vlasništvo sindikati su, u velikom broju slučajeva, brutalno ukinuti, a pogotovo u onim rijetkim preduzećima u kojima je proizvodnja nastavljena.

Ovo su samo tipski oblici uništenja preduzeća i bosanskohercegovačke privrede. Bilo je i drugih pojavnih oblika, ali ovo su najčešći i najzastupljeniji. Uvidom u načine uništenja i pljačke određenih preduzeća teško se oteti utisku da su u toj pljačci sudjelovala i nadležna pravosudna tijela. Tužilaštva koja ništa nisu željela da poduzimaju i pored brojnih prijava i sudovi koji su često veoma brzo reagovali na štetu preduzeća. Neke situacije koje su dovele do propasti firmi u Bosni i Hercegovini imaju tako komplikovane sudske procedure, a u jednom broju slučajeva i protivzakonite, da ostavljaju prostora otvorenoj sumnji kako su u realizaciji pljačke

sudjelovali i ljudi iz pravosudnih institucija. Takav primjer je Granit iz Jablanice.

Ne treba zanemariti ni činjenicu da su preduzeća nakon rata ponovo pokrenuta sa viškom radnika, da su lokalnim moćnicima služila za kupovanje socijalnog mira novim upošljavanjem u preopterećene firme, da se desila jedna potpuna promjena načina poslovanja u kojem država više ne štiti vlastita preduzeća i u kojem država ne organizuje tržiste na dobrobit domaće privrede. Također, posebnu teškoću su predstavljali nepovoljni međunarodni trgovinski ugovori koji su bosanskohercegovačka preduzeća, koja su se tek oporavljala od rata, dovodili u podređen i neravnopravan položaj prema kompanijama iz inostranstva. Sa proširenjem EU na zemlje iz okruženja situacija je svakim danom postajala sve gora i teža.

Raspadom Jugoslavije mnoga od preduzeća su izgubila tržiste gdje su prodavala svoje proizvode, a također se izgubila i efikasna i sposobna diplomatska mreža koja je nalazila poslove u inostranstvu. Za Bosnu i Hercegovinu su diplomatske poslove obavljali uglavnom nekompetentni stranački kadrovi koji su mislili da su u diplomatiju poslani da se provedu zbog zasluga u stranci. Dakle, izgubilo se domaće tržiste bez perspektive da se nađe neko novo u inostranstvu. Zastarjela tehnologija i u jednom broju slučajeva gubitak imovine, mašina, i resursa te ratno razaranje, su često bili veliki teret i sve su to stvari koje su stvarale opterećenja za preduzeća u poslijeratnom i privatizacijskom periodu u Bosni i Hercegovini.

Ipak bilo bi pregrubo reći da su te firme morale propasti i da im nije bilo spasa. One su mogle biti restrukturirane, višak radnika zbrinut dobrim planom zbrinjavanja, poticajima vlade i od dijela imovine su se prodajom mogle nabaviti novi uređaji i mašine kako bi došlo do modernizacije. Laboratorije koje su postojale u mnogim preduzećima su trebale i mogle nastaviti da rade.

Međutim sve je uništeno. Privatizacijska pljačka je išla uporedno sa potpunim uništenjem obrazovanja

i instituta, a bez toga nema privrede i razvoja. Bez adekvatnog kadra raseljenog ratom i zaustavljanjem „proizvodnje“ novih stručnjaka, sa državom koja ih ne štiti niti se trudi pronaći nova tržišta povoljnom diplomatskom aktivnošću, sa privatizacijskim zakonima napravljenim za pljačku, a ne za razvoj, uz stalne pritiske međunarodne zajednice za što hitniju privatizaciju, iako na to preduzeća nisu bila spremna, bosanskohercegovačka privreda je u postratnom periodu osuđena na propast, a njena radnička klasa na nestanak. Epilog se vidi danas kada imamo uništene privredne resurse, bez neke posebne perspektive za razvoj novih.

Bosanskohercegovačka privreda, a ni sama država, nisu bili spremni za hitnu i neodložnu privatizaciju. Nespremnost je bila izražena u svakom smislu, od institucionalnog do obrazovnog i privrednog. Priče kako je u privatizaciji spas i kako je država loš upravitelj su imale za cilj brzu propast naše ekonomije i nikako se ne mogu svrstati u dobromjerne. Privatizacija ima smisla samo u situaciji kada su svi segmenti društva spremni na takav poduhvat i nije moguće iz jednog sistema kolektivnog vlasništva i upravljanja preći u potpuno drugačiji sistem vlasništva, upravljanja i slobodnog tržista bez katastrofalnih posljedica.

Čak i da se nije desila pljačka enormnih razmjera ovakva brza privatizacija bi naijela velike štete bosanskohercegovačkoj privredi. Za nju jednostavno niko nije bio spreman. Ni privreda, ni država, ni tržiste, ni obrazovanje, niti bilo koji drugi segment društva. Kada su radnici shvatili šta se događa i kada je stanje postalo bezizlazno i bezandežno tek onda su se počeli buniti aktivnije, raditi na poboljšanju svog statusa i tražiti vlastita prava, ali to je često bilo prekasno i firme su prestajale da rade, radnici su se vodili kao uposleni, a dugovanja su bila enormna i nemoguća za povrat. Uprava koja je dovela do tog stanja bi odlazila, ako je imenovana od strane države. Ako je pak slučaj da je preduzećem upravlja novi vlasnik onda su, kao po pravilu, potpisivani aneksi ugovora o privatizaciji

koji se iz godine u godinu ne bi ispunjavali, radnička agonija se nastavljala, a situacija postajala alarmantna. Nakon što bi vlasnik pobegao, ili nakon dugogodišnje katastrofe ugovor o privatizaciji bi se raskinuo, dugovanja firme bi bila tolika da se nije moglo učiniti ništa nego proglašiti stečaj.

Stečajni upravnici su, u znatnom broju slučajeva, priznavali potraživanja od raznih povjerilaca, a bez da su ih ozbiljno i provjerili i na taj način su stvarali fiktivne dugove koje je preduzeće imalo da isplati. Iako Zakon o stečajnom postupku predviđa vrlo jasne korake za ozdravljenje preduzeća veoma su rijetki slučajevi u kojima je stečajni upravnik tome i pristupio. Radili su po političkom zadatku ili su išli linijom manjeg otpora i bavili se isključivo likvidacijama firmi. Za taj posao su imali velike naknade kao stečajni upravnici, a država se vrlo rijetko interesovala za stvarnu odgovornost njihovog rada, iako su oni formalno-pravno odgovorni samo stečajnom sudiji.

Rezultati i posljedice privatizacije

Kada bi neinformisani čitalac pogledao izvještaje agencija za privatizaciju u Bosni i Hercegovini pomislio bi da je našoj zemlji nedostajala samo privatizacija kako bi u njoj zavladali sreća i blagostanje. U njihovim izvještajima se može pročitati da su u najvećem broju slučajeva ugovori u cijelosti ispunjeni, da se broj radnika povećao i da su ostvarene značajne investicije. Međutim, tu postoji jedan „sitni“ problem, a to je da je dovoljno okrenuti se oko sebe i shvatiti da to o čemu pričaju agencije za privatizaciju nije ništa drugo nego floskula. Ako su preduzeća masovno ugašena, ako su stotine hiljada radnika ostali bez posla, ako je proizvodnja na koljenima, postavlja se opravданo pitanje: „A šta je onda pisalo u tim ugovorima kada ih se moglo označiti kao ispunjene?“.

Koliko su ti ugovori sumnjivi najbolje govori

podatak da Agencija za privatizaciju Hercegovačko-neretvanskog kantona do današnjeg dana nije objavila privatizacijske ugovore i ugovore o raskidu iako ju je na to obavezala Vlada HNK u avgustu 2013. godine i Skupština HNK u februaru 2014. godine. Prema zvaničnim podacima agencija za privatizaciju, koji se mogu pronaći na njihovim web stranicama, u Federaciji BiH su na različite načine privatizovana 1023 preduzeća u potpunosti, a djelomično 152 preduzeća.

U Republici Srpskoj broj privatizovanih preduzeća u potpunosti ili djelomično je 715. U Distriktu Brčko je privatizovano 27 preduzeća, a ostalo je da se privatizuje još jedno preduzeće. U Federaciji BiH je za privatizaciju ostalo još 274 preduzeća, a u Republici Srpskoj 163. Kako je znatan broj ovih preduzeća u fazi stečaja i likvidacije može se, sa dovoljnom sigurnošću, prepostaviti da je privatizacija u Bosni i Hercegovini ušla u svoju završnu fazu u kojoj će se prodavati najvrijednija preduzeća koja još nisu prodata, a ostatak će propasti.

Vrijednost prodate imovine do polovine 2014. godine u Federaciji BiH je 9,027 milijardi KM od čega je oko 8,4 milijarde plaćeno u certifikatima, a oko 542 miliona u novcu. U Republici Srpskoj je vrijednost prodate imovine 1,725 milijardi KM. Broj radnika koji su u procesu privatizacije ostali bez posla se ne može prikazati sa dovoljnom tačnošću, jer se jedan značajan broj radnika propalih firmi i danas vode kao uposleni u tim istim firmama. Međutim posljedice privatizacije po građane i ekonomiju Bosne i Hercegovine mogu se na kvalitetan način sagledati iz prikaza broja uposlenih u proizvodnji 1991. godine i danas.

	BROJ UPOSLENIH 1991.	BROJ UPOSLENIH 2015.
POLJOPRIVREDA	36.000	147.000
PROIZVODNJA	498.000	242.000
USLUGE	441.000	432.000
UKUPNO	976.000	822.000

(Izvor: Izvještaj Svjetske banke o radnoj snazi u BiH 2002. godine i Anketa o radnoj snazi za 2015. godinu Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine)

Iz tabele se može zaključiti da je broj uposlenih u uslugama ostao praktično isti, u poljoprivredi se povećao četiri puta, a da se u proizvodnji smanjio za više od dvostrukog iznosa. Imajući u vidu da se značajan broj radnika propalih privatizovanih preduzeća još uvijek formalno vode kao zaposleni u tim preduzećima možemo reći da je broj uposlenih u oblasti usluga i proizvodnje i daleko manji od prikazanog, a što je posljedica neuspjеле privatizacije i poslijeratnog propadanja bosanskohercegovačke ekonomije. Iako je broj radnika u uslugama nominalno skoro potpuno isti kao i prije rata, treba uzeti u obzir činjenicu da se povećao broj radnika „na budžetu“ i u trgovini u odnosu na 1991. godinu, a da se broj radnika u privatizovanim firmama koje se bave uslužnim djelatnostima značajno smanjio ili se još samo formalno vode kao zaposleni. Imajući to u vidu možemo, sa dovoljno velikom sigurnošću, reći da se broj radnika u privatizovanim preduzećima smanjio za 2/3 kao posljedica kriminalne i preuranjene privatizacije.

To dovoljno govori i o stanju privrede u Bosni i Hercegovini danas i o stvarnim efektima koje je donijela privatizacija u našoj zemlji. Budžeti su preopterećeni, broj ljudi u stanju socijalne potrebe i siromaštva svakim danom sve više raste, a privreda nije u stanju da finansira jednu takvu strukturu. Nameće

se kao logičan zaključak da su mjere koje pomažu razvoj realnog sektora i povećanje broja uposlenih neodložne, hitne i mnogo značajnije od bilo čega drugog što je na dnevnom redu politike. Smanjenjem, zaista glomazne, administracije se neće mnogo toga postići i efekti smanjenja, koje javnost priželjuje, bi bili daleko od očekivanih. Reforma je neophodna, ali finansijski efekti takvog čina ne mogu mnogo pomoći povećanju standarda bosanskohercegovačkih građana. U ovom trenutku efekti bi možda bili čak i negativni, ako bi se stvar lomila preko koljena.

Kada je riječ o efektima privatizacije vezanim za spol može se reći da su daleko više pogodjeni muškarci nego žene, a što je razumljivo jer je privatizacija najviše opustošila industriju gdje su muškarci uglavnom bili dominantna radna snaga. 1991. godine broj žena u ukupnom broju zaposlenih, a prema podacima Svjetske banke, iznosio je 34,6%, dok prema podacima Agencije za statistiku BiH za mjesec juni 2016. godine udio žena u ukupnom broju zaposlenih iznosi 41,2%. Do porasta procenta žena u ukupnom broju zaposlenih dolazi zbog povećanja administracije, broja uposlenih u trgovini i održanja broja uposlenih u pojedinim uslužnim djelatnostima, a dok je istovremeno smanjenje broja radnika u industriji drastično. Uzimajući u obzir iste izvore u nominalnim iznosima broj žena uposlenih 1991. godine je bio

338.000, a dok je danas taj broj 300.000 što znači da je danas uposleno 11,2% žena manje nego 1991. godine. Kada su muškarci u pitanju broj uposlenih 1991. godine je bio 638.000, a danas je 428.000, što predstavlja pad od 32,9%. Prema tome, u odnosu na predratno stanje broj zaposlenih žena smanjio se za desetinu, a muškaraca čak za trećinu.

Kao tipične primjere neuspješne privatizacije preduzeća koja je dovela do značajnog smanjenja broja radnika ili potpunog uništenja kompanija, možemo uzeti: Soko Mostar, Đuro Salaj Mostar, TAS Sarajevo, Konjuh Živinice, Birač Zvornik, Hidrogradnja Sarajevo, Krivaja Zavidovići, Polihem Tuzla, Aida Tuzla i mnogi drugi.

Bilo bi nepošteno ne spomenuti i uspješne primjere privatizacije preduzeća kao što su Cementara Kakanj, Natron Maglaj, Mira Prijedor, Bimal Brčko, Fabrika cementa Lukavac, Krupa kabine iz Bosanske Krupe... Slabosti privatizacije u Bosni i Hercegovini su da se ona radila stihijski, a sistem i tržište ni na koji način nisu mogli odgovoriti zahtjevima koje je pred njih postavljao jedan takav ekonomski šok. Nije dovoljno usvojiti samo privatizacijske zakone i krenuti u jedan tako opasan proces po ekonomiju. Privatizacijske zakone je moralo pratiti niz drugih zakona čija provedba bi bila preduslov za početak privatizacije.

To su prije svega kvalitetniji zakoni iz oblasti suzbijanja korupcije i kriminala u privatizacijskom procesu, zakoni koji na poseban način regulišu rad inspekcijskih organa i drugih institucija, a vezano za preduzeća u procesu privatizacije. Neophodno je bilo napraviti reviziju nepovoljnih trgovinskih ugovora i usvojiti čitav niz zakona koji bi imali zadatku pripreme tržišta, preduzeća i cjelokupne privrede za proces privatizacije. Država ni na koji način nije pripremila tržište za promjenu načina poslovanja, a što je u konačnici dovelo jedino do povećanja deficitita i kolapsa domaće proizvodnje. O zbrinjavanju radnika i novim trendovima koji će se pojavit u tržištu rada kao posljedica privatizacije niko nije ni mislio.

Bankarski sistem nije pratio privatizaciju nego je ušao istovremeno u taj proces kada i kompanije. Obrazovni sistem, također, nije mogao, a ne može ni danas, da odgovori zahtjevima kapitalističke privrede što dovodi do hiperprodukcije nepotrebnih kadrova koji trbuhom za kruhom odlaze u inostranstvo. O tom zločinu nad generacijama mладих može se napraviti posebna analiza. Pravosuđe, nigdje tako nedodirljivo kao u Bosni i Hercegovini, ne samo da nije bilo spremno za izazove privatizacije, nego postoji osnovana sumnja da je u mnogim nečasnim radnjama bilo i saučesnik. Nepostojanje privrednog suda je posebno otežavalo situaciju u preduzećima jer se na presude čekalo godinama, a vrijeme je novac. To čekanje ih je često dovodilo u ogromne gubitke i ponor. Priprema institucija, ljudi, tržišta, ekonomije i svih drugih faktora za jedan ovakvo obiman proces je morala trajati godinama i tek nakon toga imalo je smisla krenuti u privatizaciju, ako bi za to postojala volja.

Umjesto zaključka o rezultatima privatizacije možemo reći da bilo koji proces u društvu ima smisla provoditi isključivo u situaciji kada je to društvo spremno na njega u svakom pogledu i nakon temeljito izvršenih priprema. U svakom drugom slučaju to će donijeti više štete nego koristi i može imati katastrofalne posljedice, kao što je to slučaj sa privatizacijom u svim državama bivše Jugoslavije. U tom smislu, insistiranje na neodložnoj i hitnoj privatizaciji u Bosni i Hercegovini i ekspresnoj pretvorbi društvenog u državno vlasništvo, može se smatrati dobro osmišljenom pljačkom sa ciljem otimanja značajnih količina novca i uništenja cijele naše privrede.

U tom procesu uloga međunarodne zajednice je često bila presudna i ni na koji način ne treba amnestirati međunarodni uticaj i pritiske, kao značajne faktore koji su na svaki mogući način nastojali provesti brzu privatizaciju bez obzira na posljedice po građane i ekonomiju Bosne i Hercegovine. Provedba privatizacije u državi i društvu bez adekvatnih

institucija i preduslova za uspješno okončanje tog procesa je najsličnija prvoj akumulaciji kapitala, a što za cilj nije imalo dobrobit i prosperitet građana, nego otimanje narodne imovine. Posljedice jednog takvog djelovanja su ogromno siromaštvo, nedostatak perspektive, odlazak inteligencije i opšti haos koji vlada u društvu, a koje zbog stalnog odliva mozgova svakim danom postaje sve manje sposobno da obnovi samo sebe i radi u svoju korist.

Prelazak iz kapitalističkog u socijalističko društvo za najveći broj građana jedne zemlje predstavlja prednost i lakoću jer država je garant i organizator proizvodnje i ostvarivanja osnovnih životnih potreba. S druge strane, prelazak iz socijalističkog u kapitalističko društvo može se izvoditi isklučivo postepeno i polako jer država prestaje biti regulator i garant ostvarenja osnovnih životnih potreba i radnici i građani, naviknuti da o određenim stvarima brigu vodi država, trebaju vrijeme da se prilagode novom sistemu vrijednosti. To isto vrijeme je neophodno za privredu i tržište i takve stvari je fatalno izvoditi preko noći.

U takvoj situaciji, nagli prelazak iz socijalizma u kapitalizam donosi siromaštvo za najveći broj građana i dovodi do ekonomskog kolapsa bez realnih šansi za skori oporavak. U toj tranziciji iz socijalističkog u kapitalističko društvo najvažniji i najopasniji element je privatizacija. Od načina, pripreme i brzine kojima se provodi privatizacija u velikoj mjeri zavisi i budućnost ekonomije neke od država u tranziciji. Nagle promjene nikada nisu dobre za tržišta i privredu i privatizacija je proces koji je prvo trebalo dobro pripremiti u svakom smislu, a tek onda krenuti u njega.

Radnička klasa danas

Tokom propadanja preduzeća, radnici su se našli zarobljeni i bez ikakve mogućnosti pronaći novog radnog mjesta zbog neuplaćenih doprinosa. Na taj način mnogi od njih su se našli u zoni sive ekonomije i rada na crno, a država je, zbog lošeg zakonodavstva koje ide isključivo na štetu radnika i zbog neadekvatnog inspekcijskog djelovanja, bila aktivni saučesnik u tom činu. Jedine žrtve ove pljačke su bili radnici. Potpuno je suluda situacija u kojoj se radnik kojem nisu uplaćeni doprinosi ne može prijaviti na biro ili promijeniti radno mjesto. Na taj način radnik nosi na svojim ramenima krivicu svog poslodavca koji nije uplaćivao doprinose i postaje žrtva državnog toleriranja kriminala. Radnik bi trebao prisiliti poslodavca na uplatu zaostalih plata i doprinosa ukoliko želi promijeniti svoje radno mjesto ili otići na biro. Na ovaj način radnik radi posao države, a država ništa ne čini da one koji su krivi za takvo stanje sankcioniše, prisili ih na zakonito djelovanje i zaštiti radnika.

Suštinski, država radnika prisiljava na primjenu fizičke sile, nezakonitih sredstava ili drugih vidova prisile kako bi došao do pravde i ostvario svoja prava koja mu garantuje država. To sve zbog toga što je državni aparat korumpiran, inspekcijski organi kriminogeni, a država čiji su oni eksponenti žmuri i od dželata pravi žrtvu, a od žrtve dželata. Važno je naglasiti da ovo nije slučaj samo u privatizovanim firmama nego je opšta pojava u velikom broju privrednih subjekata. Novo radno-pravno zakonodavstvo koje su usvojili entiteti 2015. i 2016. godine samovolju i kršenje zakona od strane poslodavaca, a na štetu radnika, samo još više stimuliše nedopustivo malim kaznama za takve prekršaje.

Drugi problem su preduzeća koja su odlazila u stečaj zbog nagomilanih dugova koji su često višestruko prelazili imovinu preduzeća i koji su nastajali kao posljedica dugogodišnjeg nelegalnog poslovanja. Ta

preduzeća nisu bila u stanju isplatiti dugovanja prema radnicima i uplatiti doprinose iz njihove imovine, a radnicima su propadale godine radnog staža zbog neuplaćenih doprinosa i zbog nemogućnosti promjene radnog mjesta ili prijave na biro. Nepravovremena reakcija države, maratonski procesi na sudu, nezainteresovanost tužilaštva i agencija za privatizaciju svih nivoa su radnike okovali u bijedu i jad i zarobile ih u takvom položaju bez ikakve mogućnosti izlaska iz takve situacije za koju sami nisu krivi, ali su bili i ostali njene jedine žrtve.

Napravljeni su takvi zakoni koji štite svakoga osim radnika i koji štite kriminal i kriminalce koji su se bogatili s ledja radničke klase koja je vremenom potpuno uništena i razorena, što ostankom bez radnog mjeseta, što medjusobnim podjelama, što komotnim ponašanjem sindikata, kako krovnih i granskih, tako i u samim firmama.

Kupci i učesnici pljačkaške privatizacije su mahom samo izvlačili novac iz preduzeća, a nisu ništa činili na njihovoj modernizaciji, pronalasku novih tržišta i poboljšanju proizvodnje jer to ih nije ni zanimalo, nego su se samo bavili sirovom pljačkom. Nakon izvršene pljačke prvdali bi se da je proizvodnja zastarila, da su mašine prevaziđene i da proizvodi nemaju svoje tržište na koje mogu biti plasirani i kao da je to razlog propasti preduzeća.

Može se reći da je radnik doveden u stanje nemogućnosti osiguranja egzistencije, a država opljačkana, od strane političkih elita koje su donijele i usvojile pljačkaške zakone o pretvorbi društvene u državnu svojinu i zakone o privatizaciji, a stvari su kao po pravilu tekle ustaljenim tokom. Na takvu pojавu najbrutalnije pljačke niko nije reagovao da zaštititi radnike i državni kapital jer oni koji su taj kapital trebali da štite su i osmislili njegovu pljačku. U cijeli sistem kasnije se uključuju banke i sudovi i zaokružuje se proces koji kao svoje jedine žrtve ima radničku klasu koja je zbrisana i bosanskohercegovačku privredu koja je uništena u potpunosti.

Radnička klasa je danas došla u poziciju da нико оној не вodi računa. Radnici privatizovanih firmi, чија privatizacija је propala, своја права не могу да ostvare ni на који начин, а држава нema volje napraviti programe zbrinjavanja takvih radnika. Dovedeni u pat poziciju, sa uništenom egzistencijom, u kriminalom razorenim firmama, radnici су prepушteni сами себи, a bez ikakve mogućnosti да нађу rješenje за своje probleme које сами nisu stvorili. Državu i poslijeratnu pljačkašku elitu ti ljudi ne zanimaju. Napušteni su od svih i prisiljeni просити за корицу hljeba, sanjajući oporavak preduzeća u kojima su radili i u kojima su imali dostojanstvo као radnici и као ljudi.

Iz tog razloga svakodnevno svjedočimo najradikalnijim mjerama за којима posežu radnici, као што су štrajkovi глађу, блокада puteva i institucija. Ti ljudi jednostavno nemaju други начин да скрену паžnju на себе и prisile državu на reagovanje i pokušaj да им се omogući живот достојан човјека. Svima su već poznate muke radnika Dite, Polihema, Hidrogradnje, „Birčа“, Konstruktora ili Farmland-a iz Gradiške...Često су prisiljeni и на sukobe са организма реда како би заштитили своје радно место и своје право на hljeb. Такав slučaj, са великим бројем повриједених радника и policajaca, се забио у Jablanici прilikom покушаја увођења стечјног управника у Granit.

Uloga sindikata u cijelom procesu, također se ne može smatrati proaktivnom i na visini zadatka. Sa podjelama između себе и честом unutrašnjom borbom oko perifrenih pitanja sindikati nisu bili u stanju da odgovore izazovima који су стјали пред njima. Često je dolazilo и до velikih podjela међу sindikatima unutar jedne firme, а онда би тако razjedinjeni испаštali сви zajedno. На тај начин су губили повјеренje radničке класе коју су требали да заступају и временом су се утопили у сивило bosanskohercegovačkog društva.

Sindikati danas ne predstavljaju ozbiljnu snagu од које власт strahuje и нису у stanju mobilisati velike

mase ljudi. To su bolne činjenice koje mnogima neće da se svide, ali su ipak činjenice. Spremnost na neprincipijelne kompromise, komformizam, odsustvo od baze radničke klase, politikantstvo i, u velikom broju slučajeva, lični interes su od sindikata napravili organizaciju koja teško artikuliše stavove radničke klase i koja istupa nejedinstveno i neorganizovano. Kao takvi postaju lak plijen svim svojim protivnicima i to se događalo i tokom privatizacije. Tek kada bi situacija eskalirala postajali su jedinstveniji i aktivniji, ali u tim momentima su teško mogli da utiču na ishode, po radničku klasu, nepovoljnih procesa.

Poseban problem su i stranke koje baštine socijalističku političku misao i ideologiju, a koje su u sindikatima gledale isključivo svog partnera, a ne neodvojivi dio svog bića i temelj svog postojanja. Sindikati su se s druge strane ustručavali baviti politikom, pravdajući se da su nepolitička organizacija. Suština priče je da niti sindikati mogu bez ljevice, a niti ljevica može bez sindikata, a ta se nit u posljednjih dvadesetak godina ozbiljno pokidala. Jedni bez drugih nemaju smisao postojanja i ljeivca je tu da zastupa političke stavove radničke klase, a sindikati su tu da kroz ljevicu te stavove nameću. Sindikat koji se ustručava politike nije sindikat jer na taj način gubi bilo kakvu mogućnost uticaja na procese koji direktno pogađaju radničku klasu koju bi trebao zastupati.

Zbog toga je veoma važno izvršiti pritisak i u potpunosti promijeniti ulogu sindikata jer prvo pitanje koje treba postaviti sindikalnim vođama u Bosni i Hercegovini je: „Koliko ste sindikata osnovali u privatnim firmama?“. Sindikati imaju znatna novčana sredstva kako bi uspješno to realizovali i kako bi osigurali pomoć onima koji bi eventualno zbog sindikalnog djelovanja u privatnoj firmi ostali bez posla. Druga njihova reakcija na takve pojave bi morali biti generalni štrajkovi i masovni protesti. Način na koji sindikati djeluju danas nema veze sa borbotom za prava radnika, radnici u njih gube povjerenje, a sindikat se ograničio na djelovanje isključivo u onim

firmama u kojima ima najmanju potrebu i da postoji i gdje su radnička prava najviše zaštićena, a to su državne firme i ustanove i administracija.

Ključ sindikalnog djelovanja je u privatnim firmama i put do organizovanja sindikata u njima se mora naći zajedničkim djelovanjem SDP-a i sindikata. To je najvažniji zadatak. Kao prvi korak ka ispunjenju tog cilja neophodno je i obavezno da SDP BiH na svakoj sjednici Glavnog odbora SDP BiH razmatra tačku dnevnog reda koja se odnosi na aktuelno stanje radničkih prava i položaja radnika uz prisustvo sindikalnih vođa, kako krovnih, tako i granskih sindikata. Ta obaveza se mora nametnuti i nižim nivoima organizovanja. Samo na taj način ćemo povezati partiju i sindikate u jedan front, a samim tim SDP će postati pravi i jedini politički predstavnik radnika i ojačati svoju poziciju i povratiti izgubljeno povjerenje radničke klase.

Šta da se radi?

NA PRETHODNIM STRANICAMA JE OPISANA SITUACIJA OD RATA DO DANAS I KAKO JE NAŠA PRIVREDA BAČENA NA KOLJENA. MEĐUTIM, TO JE PROBLEM KOJI IMAMO I OD NJEGOVOG BESKONAČNOG ANALIZIRANJA MI NEMAMO NIŠTA. VAŽNO JE ZNATI KAKO UBLAŽITI POSLJEDICE I KAKO SANIRATI NASTALU ŠTETU. U TOM SMISLU POSTOJI NEKOLIKO PRAVACA DJELOVANJA KOJI SE TREBAJU ODVIJATI PARALELNO.

Obespravljeni radnici

Jedan od prvih zadataka je uvezivanje radnog staža radnicima koji su žrtve privatizacije. Kako bi bili u stanju sagledati stvarne potrebe i finansijski teret koji će proizvesti Zakon o uvezivanju radnog staža, neophodno je da se hitno utvrde stvarni rezultati privatizacije sa egzaktnim podacima o broju radnika koji su ostali bez posla, broju radnika kojima nisu uplaćeni doprinosi, broju preduzeća koja smo izgubili i kapitalu koji je zauvijek propao. Na osnovu tih podataka je neophodno napraviti finansijski plan za usvajanje jednog takvog zakona i utvrditi izvore prihoda i rashode. Posebnu pažnju treba posvetiti udaru na penzione fondove, a koji će se dogoditi tokom procesa uvezivanja radnog staža. Prihode je moguće pronaći u povećanju proizvodnje, smanjenju administracije, u zadržavanju profitabilnih državnih preduzeća u vlasništvu države, a čija zarada bi išla u svrhu uvezivanja radnog staža. Moguće je izvršiti i raspodjelu sredstava unutar budžeta ili drugačiju distribuciju poreznih i neporeznih sredstava.

Također, primjenom antikorupcionalih zakona, zakona koji tretiraju oblast revizije privatizacije i Zakona o oduzimanju kriminalom stečene imovine moguće je namaknuti značajna sredstva za uvezivanje radnog staža. Najgora opcija je kredit i zaduzivanje kod banaka, a koje je svrishodnije uraditi za privredu koja bi zatim povećala punjenje budžeta. Uvezivanje radnog staža je moguće izvršiti i po modelu da se staž uveže odmah, a da se penzionim fondovima doznači godišnja razlika nedostajućih sredstava koja nedostaju kao posljedica primjene Zakona o uvezivanju radnog staža. U svakom slučaju neophodno je napraviti temeljitu analizu na koji način je to najbezbolnije uraditi.

Prijave na zavode za zapošljavanje je potrebno omogućiti odmah svakom radniku bez obzira da li su uplaćeni doprinosi. Radnik nije kriv što vlasnik preduzeća nije uplaćivao doprinose. Mora imati mogućnost da pronađe drugi posao i da na legalan način negdje drugo zaradi svoju platu. To će dovesti do povećanja nominalne nezaposlenosti, a koja se danas krije iza radnika koji se službeno vode kao zaposleni, a u suštini ne primaju platu. Državne institucije i organi paralelno moraju prisiliti poslodavce na uplatu doprinosa. Zakoni o neodložnoj uplati doprinosa postoje, a iza sebe ih je ostavila Vlada SDP-a, ali ih je neophodno rigorozno primjeniti. Država mora oslobođiti radnika da ne bude talac lošeg poslodavca, a poslodavce prisiliti na svaki mogući način da plate ono što su dužni. Država treba biti ta koja će istražati na primjeni zakona i donijeti pravdu tj. koja će biti garant uplate doprinosa u odnosu prema radniku.

Ako institucije nisu u stanju da naplate ono što su poslodavci dužni onda teret toga treba da snose oni koji su doveli do takvog stanja, a ne radnička klasa. U prevednom, ako poslodavac nije uplaćivao doprinose, a država nije u stanju to da naplati od njega, onda će ona radniku uplatiti što mu je poslodavac dužan po zakonu, jer do anomalije se došlo greškom države i kriminalnim ponašanjem poslodavca. Niti je pošteno, a niti je pravno održivo da zbog loše interakcije dvije strane (države i poslodavca) posljedicu snosi treća strana (radnik). Znači, ne smije se dozvoliti da zbog toga što ne prima platu i ne uplaćuju mu se doprinosi, radnik ne može da promijeni radno mjesto jer to je absurdno i radnika dovodi u bezizlaznu poziciju, a za koju ništa nije kriv.

Zdravstveno osiguranje je još jedna od stavki koja predstavlja problem radnicima preduzeća kojima nisu uplaćivani doprinosi. Država mora biti garant da će svaki onaj za koga je poslodavac bio obavezan, i još jeste, uplatiti doprinose za zdravstveno osiguranje biti i zdravstveno osiguran. Radnik ne treba da ima bilo kakvu vezu sa tim. Sa važećim ugovorom o radu radnik

treba da je u mogućnosti ovjeriti zdravstvenu knjižicu, a na državi je da prisili poslodavce na izvršavanje svojih obaveza jer zdravlje i liječenje ne mogu čekati na reakciju države ili maratonske sudske procese. Programi zbrinjavanja radnika propalih preduzeća su još jedna od mjera koje je neophodno poduzeti u cilju postizanja pravde za te ljudi koji su godinama neopravданo patili. Dok postoje brojni programi poticaja za različite kategorije, o kategoriji obespravljenih radnika i ljudi koji su pred penziju niko ne vodi računa. Poznato je da, bez obzira na svoju stručnost, ti ljudi veoma teško pronalaze posao u kapitalizmu zbog svojih godina. Mora se posebnim poticajnim mjerama posvetiti pažnja zapošljavanju baš te kategorije ljudi. Programi takvog zapošljavanja mogu biti različiti, a to je npr. dodjela poljoprivrednog zemljišta, otvaranje poslovnih inkubatora sa besplatnom rentom i mašinama, prisiljavanje vlasnika na iskorištavanje neiskorištenih poslovnih prostora, aranžmani sa bankama koje treba da se uključe u privredne tokove, a ne samo da budu lihvari i zelenaši. Također je moguće davati povoljne poticaje poslodavcima koji bi zaposlili takve radnike. Nije moguće zbrinuti sve obespravljene radnike, ali jedan značajan broj je svakako moguće. Do sada se samo u rijetkim slučajevima vodilo računa o ovoj kategoriji ljudi i ovu oblast je možda dobro regulisati i posebnim zakonom.

Posebnu pažnju je potrebno posvetiti, od države finasiranim, programima prekvalifikacije radnika iz preduzeća koja su uništena tokom privatizacije, a kako bi isti bili konkurentniji na tržištu rada i lakše našli posao.

Sudovi

Prvo i osnovno – privatizacijski kriminal ne smije imati zastaru. Niko ne smije dobiti oprost zbog bacanja

tolikog broja ljudi u siromaštvo i pljačke narodne imovine. Čak bi se i u formalno-pravnom smislu mogla osporiti pretvorba društvene u državnu imovinu, ali bi to bio maratonski proces bez mogućnosti da donese neke konkretnе i kvalitetne rezultate.

Sudovi moraju početi da donose osuđujuće presude za privatizacijsku pljačku. Do sada je to bio veoma rijedak slučaj. Da li će za tu pljačku biti optuženi kupci preduzeća, ljudi iz agencija za privatizaciju ili tužiocu i sudije koji nisu poduzimali ništa ili su svjesno radili na štetu preduzeća, nije ni važno. Važno je da odgovorni budu sankcionisani, a nelegalna imovina oduzeta i prebačena u fondove za obeštećenje obespravljenih radnika.

Dok u Republici Srpskoj postoji privredni sud, u Federaciji BiH ne postoji jedna takva institucija, a koja je od vitalne važnosti za privrednu i neophodno je sto hitnije njeno osnivanje.

Privredni oporavak

Prije bilo kakve rasprave o privrednom oporavku Bosne i Hercegovine neophodno je utvrditi šta mi to hoćemo i kakvu Bosnu i Hercegovinu želimo, a što znači da moramo jasno da odredimo dugoročne privredne ciljeve kojima ćemo prilagođavati ostale elemente društva. Da li ćemo svoj privredni razvoj bazirati na poljoprivredi, turizmu, proizvodnji električne energije ili nečemu sasvim drugom nije toliko važno, koliko je važno da znamo šta je to što želimo, kakve rezultate očekujemo i kako vidimo sebe.

Kada kažemo da ćemo razvoj Bosne i Hercegovine bazirati na poljoprivredi suštinski nismo rekli ništa, ali kada kažemo da za 20 godina želimo Bosnu i Hercegovinu pozicionirati kao vodećeg proizvođača šljive, jabuke ili krompira u regiji onda smo rekli mnogo i sebi i drugima. Na naučnim institucijama

je da odrede najperspektivnije grane proizvodnje i razvoja ekonomije sa jasnim i konkretnim planovima, a na državnim institucijama je da poduzmu korake da se to i desi. To znači da sve segmente društva treba podrediti tom cilju i pripremiti i ljudske i materijalne resurse za takvo nešto. To je dug proces, ali jedini svrshodan. Od ispraznih fraza da Bosnu i Hercegovinu vidimo kao poljoprivrednu silu ili zemlju turizma niko nema nikakve koristi i to je izgovor za planove čiji rezultati se ne mogu mjeriti.

Međutim kada kažemo da nam je cilj da Međugorje i Blagaj, u sklopu vjerskog turizma, 2030. godine posjeti 10 miliona turista, što će nam omogućiti otvaranje 10.000 radnih mjesta, onda smo postavili cilj oko kojeg treba graditi plan za njegovu realizaciju, a što podrazumjeva izgradnju infrastrukture, smještajnih kapaciteta, uređenje okoliša, obrazovanje kadra, marketing i slično. To je onda nešto mjerljivo i podložno analizi ostvarenja rezultata.

U prevedenom, prije bilo kakvog govora o razvoju privrede neophodno je napraviti dugoročne konkretne projekte, a iza kojih će da stoji država svojim mjerama i poticajima. Ti projekti treba da kao rezultat daju mjerljiv broj novih radnih mjesta, mjerljivo povećanje prihoda, mjerljivo povećanje standarda građana.

Sljedeća stvar su velika preduzeća (iznad 250 uposlenih). Iako smo svjedoci svakodnevnog govora o tome kako je budućnost u malim i srednjim preduzećima, trebamo biti svjesni da bez velikih preduzeća nema privredu i da je nemoguće imati održivu privredu bez velikih preduzeća. Koliki broj tih velikih preduzeća u Bosni i Hercegovini bi bio dovoljan za značajno povećanje broja zaposlenosti, čime bi se bavila i gdje bi se nalazila, moraju utvrditi naučne institucije. Mala i srednja preduzeća u velikom broju slučajeva egzistiraju kao prateća pojava velikih preduzeća i sa odlaskom takvih firmi propadaju i mala i srednja preduzeća koja su bila njihov prateći element.

Ako kažemo da hoćemo biti vodeći proizvođač šljive i jabuke na Balkanu (ovo je samo primjer za koji možda

i ne postoje preduslovi, ali to treba da odredi struka), onda država treba da učini sve da nađe investitora koji bi se bavio preradom šljive i jabuke i oko sebe okuplja mnoga poljoprivredna dobra, kao i mala i srednja preduzeća, u regiji gdje se nalazi. Da bi jedan takav pogon mogao narasti i biti ozbiljan on mora raspolagati i adekvatnim kadrom dostupnim na domaćem tržištu i ako već znamo da hoćemo da se bavimo sa tim onda je neophodno i stipendirati baš tu kategoriju ljudi, a ne dijeliti stipendije na socijalnom osnovu. Posebno je dobro, ako postoji mogućnost, pronaći domaćeg investitora jer se domaći investitori teže odlučuju na odlazak iz sredine u kojoj posluju. Vodeći proizvođač kao pojam, također mora biti jasno definisan u smislu godišnje proizvodnje i svih pratećih brojčanih elemenata, a kako bi bili u stanju izmjeriti rezultate koje smo željeli postići.

Da bi se jedna ovakva investicija ostvarila neophodno je da iza nje stoji država i u administrativnom smislu tj. da se onemogući bilo kakav vid administrativnih prepreka toj investiciji, a pogotovo nekog koruptivnog djelovanja. Čak je možda dobro donijeti i poseban zakon o ovakvoj vrsti investicija, a čiji nacrt već postoji (Zakon o strateškim ulaganjima u privredu u HNK). S druge strane posebno je važno voditi računa o visini plata. Nije dobro reklamirati sebe kao državu jeftine radne snage, jer mi državu pravimo zbog naših ljudi, a ne zbog stranih investitora. Tu je potrebno postaviti jasna pravila i ne odustajati od njih po cijenu da investitor i odustane. Ne treba nam biti cilj da neko otvori pogon od 1.000 ljudi, a da nakon toga ti ljudi rade za minimalne plate ili nose pelene na poslu, kao što je slučaj sa korejskim „investitorima“ u Srbiji. Već imamo, a i trebamo stvoriti druge komparativne prednosti u odnosu na države iz okruženja jer нико nema korist od toga da našu radničku klasu učinimo robovskom radnom snagom. Npr. jednako kvalitetna ponuda je da se akciza na gorivo takvim proizvođačima značajno smanji ili cijena električne energije.

Tu dolazimo do jednog važnog pitanja, a možda i

sudbonosnog za suverenitet Bosne i Hercegovine, a to je elektroenergetski sektor. Obzirom da je Bosna i Hercegovina nestabilna država, obzirom da je njena budućnost svakodnevno pod znakom pitanja, obzirom da je i njen suverenitet koji proizilazi iz prisustva organa, institucija, vojske i policije na cijelom njenom teritoriju veoma upitan, a imajući u vidu da se nezavisnost jedne države danas mjeri prije svega sposobnostima njene ekonomije, od najveće je važnosti zadržati elektroenergetski sektor u državnom vlasništvu. Sve dok su u vlasništvu Bosne i Hercegovine najveći proizvođači i distributeri električne energije, Bosna i Hercegovina ima mogućnost pozitivnog uticaja na vlastitu industriju. To znači da sve dok vladamo električnom energijom privredi možemo davati olakšice i stimulisati je na taj način. Dok neko stimuliše na drugi način, mi to možemo činiti povoljnim cijenama električne energije.

To je za ovu zemlju pitanje života i smrti, ma koliko to nekome dramatično zvučalo. Ako nam se desi da ispustimo elektroenergetski sektor i predamo ga u privatno vlasništvo više nećemo moći imati mogućnost stimulišuće regulacije cijene električne energije na domaćem tržištu, a samim tim možemo doći u situaciju da domaća privreda ponovo padne na koljena zbog enormnih povećanja cijene električne energije, a koja je danas među najjeftinijim u Evropi. To se može desiti čak i namjernim podizanjem cijena kako bi se ubila pojedina bosanskohercegovačka preduzeća. Obrana ovog sektora u miru je ravna odbrani zemlje u ratu. To je garant naših šansi i opstanka. Ako izgubimo i taj segment biće deset puta teže oporaviti privredu i doći ćemo u potpuno koloniziran status.

Diplomatska aktivnost i izvoz

Nova tržišta i izvoz su od velikog značaja za svaku državu, a samim tim i za Bosnu i Hercegovinu.

Mi trebamo biti iskreni prema sebi i priznati da bosanskohercegovački proizvodi veoma teško mogu pronaći put na tržišta zemalja EU i one ne treba da budu fokus našeg izvoza, iako je svakako dobro iskoristiti ponuđene prilike. Tu je od presudnog značaja i diplomatska aktivnost i strategija razvoja DKP mreže sa otvaranjem diplomatsko-konzularnih predstavništava u ciljanim zemljama sa kojima želimo ostvariti ekonomsku saradnju i gdje želimo izvoziti svoje proizvode. To se može uraditi i zajedničkim snagama sa još nekom zemljom iz okruženja. Naša ciljna grupa zemalja su, osim zemalja u okruženju, zemlje nastale raspadom SSSR, određene zemlje Azije,

Afrike i Južne Amerike. Na ta tržišta je, uz kvalitetnu diplomatsku pripremu, mnogo lakši ulazak nego na tržišta bogatih zemalja Zapada i Dalekog istoka. Drugi važan zadatak diplomatičke politike je diplomatska aktivnost koja bi dovela do toga da se u obnovu razrušenih zemalja uključe i firme iz Bosne i Hercegovine. Odmah moramo znati da tamo ratovi nisu izbijali da bi neka bosanskohercegovačka firma dobila glavni posao i postala glavni izvođač, ali uz efikasan rad diplomatičke politike određene bosanskohercegovačke firme mogu biti podizvođači na pojedinim projektima. Govoreći na osnovu iskustva iz BiH, u prvim poslijeratnim godinama cijene su enormne i to je odlična prilika nam preduzećima da zarade dosta novca. Isto tako važno je naglasiti da mi ne trebamo biti zemlja koja će privlačiti, podržavati ili stimulisati ratove kako bi od njih imala ekonomsku korist, ali nema razloga da ne iskoristimo šansu ako nam se pruži.

Da bi ovakve aktivnosti imale efekta neophodno je sagledati stvarno stanje i mogućnosti u samoj bosanskohercegovačkoj privredi i ustanoviti sa kakvima resursima raspolaćemo, gdje smo danas, a gdje želimo da budemo sutra. Klasterizacija je dobar način uvezivanja preduzeća i njihovog pripremanja za nastup na inostranim tržištima jer kao poseban problem se pojavljuje nedovoljan kapacitet i snaga

naših firmi za nastup na većim tržištima. Klasterizacija u tom smislu može mnogo pomoći kako bi se osigurao zajednički nastup i povećao kapacitet proizvodnje, a istovremeno osigurali kvalitetni ljudski resursi koji su u stanju da odgovore tom izazovu.

Neophodno je u potpunosti izvršiti reformu sistema privrednih komora, a koji je u ovom trenutku svrha sam sebi i koji ne donosi nikakve značajne rezultate. Privrednici često i ne znaju da te komore postoje i nemaju nikakvu korist od njih, a komunikacija između komora i privrede često uopšte i ne postoji. Vrlo su mali razlozi da bi neki privredničar bio aktivan član privredne komore. Iz tog razloga se i osnivaju privatne privredne komore koje svojim članicama donose korist. Nastupi pojedinih ljudi iz privrednih komora prilikom njihovih brojnih besmislenih inostranih putovanja, u velikom broju slučajeva donose više štete nego koristi kako privredi Bosne i Hercegovine, tako i samoj državi. Rezultati rada privrednih komora ne opravdavaju njihovo postojanje u ovom obliku i sa ovakvim načinom rada i tu je neophodno izvršiti velike promjene.

Dijaspora je jedna od velikih šansi Bosne i Hercegovine, ali ta dijaspora praktično nema nikakav način na koji bi mogla pomoći svojoj zemlji, obzirom da se u samoj matici ništa ne radi po tom pitanju. Nije tajna da su mnogi ljudi iz Bosne i Hercegovine veoma dobro pozicionirani u svijetu biznisa i politike širom planete, a posebno u bogatim zemljama. Takvi ljudi su sposobni za efikasna i kvalitetna lobiranja koja druge države plaćaju ogromnim svotama novca, a Bosni i Hercegovini je dovoljno samo da ih uveže i iskaže spremnost. U tom smislu je neophodno poduzeti korake povezivanja dijaspore gdje bi im se jasno prezentovali politički i privredni projekti koji imaju konkretnе zadatke i ciljeve.

Da bi to bilo moguće neophodno je u Bosni i Hercegovini osnovati instituciju ili čak ministarstvo koje bi se bavilo pitanjima dijaspore. Takva institucija

bi imala zadatak održavanja stalnog kontakta sa dijasporom Bosne i Hercegovine, uvezivala bi ljudе van Bosne i Hercegovine i prema mogućnostima vodila evidenciju o njima i čime se bave. U zemlji bi imala zadatak svake pomoći dijaspori da se lakše snađe u šumi bosanskohercegovačkih propisa, a poseban odjel bi se bavio privredom i predstavljaо kičmu takve institucije. Na taj način bi omogućili našim građanima koji žive u inostranstvu, a žele pokrenuti određenu privrednu aktivnost u Bosni i Hercegovini ili su pronašli nekog investitora koji bi bio dobar za našu zemlju, da na jednom mjestu dobiju svu neophodnu pomoć koja im treba i da na jednom mjestu dobiju sve informacije i ne lutaju od šaltera do šaltera, od institucije do institucije. To je neophodno učiniti zbog nas samih i zbog višestruke koristi koju dijaspora može donijeti Bosni i Hercegovini.

Značajan problem sa kojim se susreću izvoznici je nedostatak institucija koje bi omogućile izvoz njihovih roba iz Bosne i Hercegovine ili stalne političke igre oko takvih institucija. Uz neophodno posvećivanje pune pažnje standardizaciji to je jedan od ključnih faktora kojem se mora posvetiti puna pažnja. Lobiranja za povećanje izvoznih kvota, jasno definisani zadaci i osnivanje nedostajućih institucija neophodnih za izvoz i stimulisanje standardizacije u proizvodnji su veoma važni faktori za poticanje izvoza.

Administracija, državni aparat i propisi

Cijelo vrijeme slušamo da je najveći problem za pokretanje biznisa u BiH nedostatak radnih mјesta, skupa i spora registracija preduzeća. Mnogo veći problem od toga je gašenje preduzeća, a koje je često nemoguće i harmonizacija propisa. Pokretanje biznisa za onog ko ima novac nije toliko problem u administrativnom smislu kada zna šta je to što treba da radi. Ovdje je problem što ako pokrećete vlastiti

posao vi ne znate uopšte šta možete očekivati i propisi se razlikuju od kantona od kantona, od entiteta do entiteta. Harmonizacija tih propisa je jedan od ključnih elemenata i procedure moraju biti jasne, istovjetne i poznate na svakom pedlju ove zemlje. To dovodi do šume propisa i do potpunog pravnog haosa koji odbija svakog normalnog investitora. To je jedan od najvažnijih problema sa kojima se potrebno uhvatiti u koštaс, a kako bi se osiguralo jednostavno i neometano ulaganje u posao. To je možda i najteži dio priče jer harmonizacija sa sobom nosi i određene ustavne promjene, ali je nužna ako želimo razvijati privredu. Ne odbija ljudе broj i cijena dokumentacije nego ih odbija to što je dokumentacija nepoznata, često skrivena iza čoška, što su situacije nepredvidive i toliko različite od sredine do sredine u Bosni i Hercegovini. To odbija sve ljudе koji bi pokrenuli posao, a ne dužina registracije biznisa. Registracija biznisa svakako može i mora biti kraća, ali nije ključni problem. Situacija sa registracijom biznisa kakvu danas imamo je takva da koristi jedino koruptivnom djelovanju političara i državnih službenika. Ovakvo stanje koristi samo korupciji i kriminalnim radnjama i neophodno ga je suzbiti.

Drugi veliki problem, a posebno za mala preduzeća i obrte, je gašenje biznisa tj. preduzeća, a koje u Bosni i Hercegovini generiše sirotinju i mnoge ljudе odbija od pokretanja vlastitog biznisa čak i kada su to u mogućnosti. U čemu je problem? Problem je u tome što preduzeće ne prestaje sa radom na dan podnošenja zahtjeva, nego na dan izmirenja obaveza i dok ne izmirite obaveze prema državi niste u mogućnosti ugasiti preduzeće, a te iste obaveze vam svo vrijeme teku i gomilaju se zajedno sa kamatama. To je jedna suluda i šizofrena konstrukcija koja državu dovodi u stanje nemogućnosti naplate duga koji se samo gomila. Gašenje preduzeća mora se osigurati na dan podnošenja zahtjeva, a kada svi uposleni prelaze na biro, ali dugom se opterećuju vlasnici ili odgovorna lica, kojima također mora da se omogući zaposlenje kako bi navedeni dug vratili.

Mali primjer bi bio npr. da imate obrt koji lose rade i dovodi vas u situaciju da nemate novac izmirenja obaveze. Vi obrt odjavljujete kod države i podnosite zahtjev, ali niste u mogućnosti platiti dug jer inače ne bi ni zatvarali vaš mali obrt. Kada podnosite zahtjev vi ne gasite obrt i vama i dalje teku obaveze i ne možete naći drugi posao kako bi ih izmirili i one se samo gomilaju i gomilaju, a ne postoji banka koja će vam dati kredit dok se nalazite u stanju takve solventnosti.

Zbog toga idete u sve dublju agoniju i sa vama eventualno i ona 2-3 radnika koja ste imali uposlene. Nikada nećete moći vratiti taj dug osim u situaciji da sa nekog drugog izvora dobijete novac. Mnogo jednostavnija situacija bi bila da se vlasniku obrta omogući odjava obrta na dan podnošenja zahtjeva, da mu se imovina ili plata optereti postojećim dugom, a i njemu i uposlenima da se dozvoli da nađu neki novi posao. Vlasnik bi od nove plate vraćao dug, ne bi bilo novih obaveza i država bi se naplatila. Ovako se svi dovode u beskonačnu petlju iz koje nema izlaza i od koje niko nema korist. I to je jedan od velikih razloga zašto se ljudi ustručavaju pokrenuti biznis jer ih je strah da neće moći plaćati obaveze državi.

Ono što bi veoma stimulativno djelovalo na ljude da pokreću vlastite obrte i preduzeća su olakšice u početku poslovanja. To znači da je neophodno zakonski regulisati tu vrstu olakšica i omogućiti onima koji pokreću vlastiti biznis oslobađanje od fiskalnih i parafiskalnih nameta u prvih godinu dana kako bi mogli razviti biznis i doći do daha. Zakonom bi se onemogućila zloupotreba i preregistracija preduzeća i slične stvari. U svemu što se radi početak je najteži, a mi moramo olakšati taj početak što je moguće više i stimulisati ga.

Nelojalna konkurenca i rad na crno predstavljaju posebnu teškoću zdravim privrednim društvima i dobromanjernim i poštenim privrednicima. Postojeće radno-pravno zakonodavstvo, kao što je već

rečenom, malim predviđenim kaznama stimuliše rad na crno i ne čini ništa na njegovom suzbijanju. Rad inspekcijskih organa je često veoma koruptivan i tu su neophodne velike izmjene. Jedan od načina su drastična povećanja prekršajnih kazni za prestupe iz oblasti privrede i sive ekonomije, a što je SDP radio u prethodnom mandatu, ali i krivična odgovornost sa velikim kaznama za korupciju u oblasti inspekcijskog djelovanja. Također je možda jedna od solucija ograničen mandat inspektorima, a kako isti ne bi mogli postati dio koruptivne hobotnice tokom svog dugog radnog vijeka kao inspektori. Duge zatvorske kazne, uz medijsku prezentaciju istih, za korumpirane inspektore bi ohrabrike građane da prijave korupciju, a ulile bi strah inspekcijsama od koruptivnog djelovanja.

To nas dovodi do represivnog državnog aparata, a koji je u Bosni i Hercegovini sve osim represivan. Dugotrajni sudski procesi, premale kazne za teška krivična djela privrednog kriminala i svega što uz to ide, jednostavno stimulišu korupciju u svakom segmentu našeg društva. Sudovi se moraju prisiliti da ti procesi traju kraće, a da kazne budu rigorozne. Ne trebamo bježati od spoznaje o sebi samimi i činjenice da se ovaj narod disciplinovao jedino represivnim mjerama. Kazne za koruptivni državni aparat, a obzirom na količinu i nivo korupcije u društvu, moraju biti u rangu sa kaznama najtežih krivičnih djela i krvnih delikata. Samo na taj način ćemo biti u stanju stati na put korupciji i kriminalu u politici i administraciji.

Zakoni o državnoj službi u Bosni i Hercegovini su od administrativnih radnika koji bi trebali da stoje na usluzi građanima i privredi stvorili nedodirljivu kastu koja ne poznaje nikakvu odgovornost za ono što radi ili ne radi. Osigurali su mogućnost korupcije, a bez opasnosti od sankcija i kao takvi u značajnoj mjeri otežavaju poslovanje, ali i ostvarivanje svih drugih prava građana. Izmjene ovih zakona su nužne kako bi se osigurao privredni razvoj. Možda je najefikasnija moguća mjera potpuna suspenzija ovih zakona i da državna administracija radi, kao i svi ostali radnici,

prema zakonima o radu, a da se u radno-pravnom zakonodavstvu poveća odgovornost državnih službenika, ali ne i njihova prava u odnosu na ostale radnike. To bi dovelo do veće odgovornosti rada državne administracije čija brojnost ne predstavlja ni blizu tako veliki problem, kao što to predstavlja njena koruptivnost i neefikasnost.

S druge strane mora se osigurati da oni koji preuzimaju vlast dovode svoju administraciju u smislu rukovodećih državnih službenika kako bi bili u stanju provoditi politiku na osnovu koje su dobili izbore i kako bi u institucije ulazili sa svojim timovima jer u protivnom dešava se situacija u kojoj se novi ministri ili rukovodioci organa državne uprave većinu svog vremena bave sukobima sa vlastitim uposenicima, umjesto da se bave poslom zbog kojeg su tu i došli. Tu mora doći do promjena i državna administracija mora funkcionisati na drugačijem principu ako želimo ostvariti bilo kakav napredak.

Banke i EU fondovi

Bankarski i monterani sistem u Bosni i Hercegovini funkcioniše na principu zelenštva i ni na koji način ne doprinosi razvoju privrede. Uz nedostatak monetarne suverenosti i nedostatak mogućnosti inflacije to značajno usporava razvoj države i ekonomije. Mnogi ekonomski stručnjaci se slažu da nije moguć kvalitetan ekonomski razvoj bez određene minimalne inflacije. Kako Bosna i Hercegovina nema tu mogućnost neophodno je razmisli o tome iako treba biti svjestan da je sa ovakvim političkim elitama opasnost od hiperinflacije realna, a možda čak i izvjesna. U tom smislu je potrebno razmotriti tu mogućnost i sve prednosti i nedostatke te pojave. Naravno, za to je potrebno i dobiti saglasnost međunarodne zajednice jer mi nismo u potpunosti nezavisna država, ma koliko ne željeli to sebi da priznamo.

Takov čin bi zahtjevao veoma ozbiljnu pripremu odgovarajućih zakona koji bi onemogućili pljačku i totalnu suprotnost od onoga što se želi postići. Odgovarajućim zakonima je neophodno prisiliti banke da se uključe u privredne tokove države i da kamate i uslovi za privrednu funkcionišu na potpuno drugačiji način. U tom smislu je potrebno jačati i ulogu Razvojne banke, a što je SDP pokušao i da uradi. Međutim, negativna iskustva sa tom bankom govore da je dobijanje kredita otežano, a uslovi su često veoma strogi i teži nego u komercijalnim bankama, a što privrednike udaljava od te banke i njenu ulogu svodi na epizodnu, a ne razvojnu. Povećanje kapitala u Razvojnoj banci će svakako pozitivno uticati na bankarska kretanja u BiH.

Isto se odnosi i na preostale državne banke. Ukoliko je to u skladu sa pregovorima o pristupanju EU pokušati stimulisati privrednike koji se odluče poslovati sa državnom bankom, a istovremeno ne narušavajući tržišnu utakmicu, postaviti takve uslove tendera da posao poslovanja sa državnim institucijama i firmama dobije državna banka u BiH. Na taj način bi mogli osigurati povoljna kreditna sredstva i za privredu i poticaje i dobiti značajna sredstva u domaćim bankama.

Banke su jedni od najvećih vlasnika neiskorištenih poslovnih prostora u Bosni i Hercegovini, a što se desilo kao posljedica kriminalne privatizacije. Te prostore, preko 200 kvadrata (kako ne bi dirali sirotinju) je neophodno visoko oporezovati ukoliko nisu iskorišteni. Na taj način ćemo prisiliti banke da daju povoljne kredite za pokretanje biznisa, ali i da daju svoj stručni nadzor i uključe se u privredne tokove zemlje na konstruktivan i koristan način. Ti prostori nisu samo u vlasništvu banaka i neophodno ih je oporezovati kako bi se isti stavili u funkciju ili da ih novi vlasnici vrate državi. Novac od tog poreza bi se iskoristio u poticaje za otvaranje novih radnih mesta ili vraćeni prostori se mogu iskoristiti za poslovne inkubatore ili besplatne prostore kojim bi se

zbrinjavali radnici žrtve privatizacije tj. besplatno bi ih mogli koristiti za svoj novi privatni posao.

EU fondovi su nešto o čemu realno i vulgarno rečeno „nemamo pojma“. Mnogo se priča o tome, ali suštinski niko ništa korisno ne radi po tom pitanju, a sredstva koja povlačimo su veoma mala i nedovoljna. Prvo moramo priznati sebi da mi to ne znamo da radimo. Nakon toga treba napraviti plan kako da to naučimo i ustanoviti iznose koje imamo mogućnost da povučemo. Nakon toga napraviti plan kako da se to i dogodi i šta je neophodno uraditi da bi dobili taj novac. U tom smislu država mora pripremiti institucije koje će taj posao da obavljaju kvalitetno, da u svakom momentu imamo spremne projekte i ono što je najvažnije, a to je šta mi sa tim projektima želimo da postignemo i koji je konkretni rezultat tih projekata. Predati aplikaciju, dobiti novac, realizovati projekat, a koji neće donijeti korist je besmisleno i uzaludno trošenje vremena i novca.

Projekti treba da budu dio našeg sveobuhvatnog privrednog plana. Oni nužno ne moraju biti direktno uključeni u privrednu djelatnost, ali mogu indirektno. Npr. ako hoćemo da se bavimo proizvodnjom određene vrste voća onda je kroz EU fondove neophodno dobiti novac za opremanje laboratorija na naučnim institucijama koji tu proizvodnju mogu kvalitetno da prate. To onda ima smisao i to pomaže privredi.

Zaštita domaće proizvodnje, resursa i poljoprivrede

Zaštitu domaće proizvodnje je neophodno provesti u maksimalnoj mjeri u kojoj to dozvoljava EU i to je jedan od prioritetnih ciljeva. Tamo gdje to nije moguće neophodno je vršiti snažne kampanje za kupovinu domaćih proizvoda. Kampanje moraju biti svestrane i pokriti sve slojeve i kategorije društva. To znači da one moraju krenuti praktično edukacijom iz vrtića i najnižih

razreda osnovnih škola sve do penzionera. Nijedan segment društva ne smije biti izostavljen agresivnom kampanjom za kupovinu domaćih proizvoda.

Još jedan način, kao dodatna mjera zaštite domaće proizvodnje, je efikasan u zavisnosti od raspoloživih sredstava, a to je da se svakom krajnjem kupcu koji kupuje u supermarketima u maloprodaji, za visinu računa iznad npr. 20,00 KM, a koji uključuje samo domaće proizvode (korpa sa minimalno tri artikla), donira određeni procenat npr. 5% kojim bi mogao kupiti još neki isključivo domaći proizvod. To bi ljudi stimulisalo da kupuju domaće proizvode, a time i jačaju domaću ekonomiju i kao rezultat povećavaju zaposlenost. Ako u korpi postoji bilo kakav strani proizvod, pravilo ne važi.

Poljoprivrednu proizvodnju je teško razvijati bez prihvatno-distributivnih centara, a kojima je Bosna i Hercegovina veoma deficitarna. Takvi centri bi se gradili u sklopu sveobuhvatne strategije razvoja poljoprivrede, a za strateške proizvode bi država garantovala minimalne cijene otkupa i osiguravala bi povoljne kupovine sjemena. Ne smijemo poljoprivrednike prepustiti nemilosrdnoj tržišnoj utakmici u kojoj će zasaditi kulturu koju poslije neće moći prodati po cijeni koja im osigurava zaradu za život dostojan čovjeka. Najbolji primjer je nedavno masovno bacanje krastavaca u smeće jer je tržišna utakmica dovela poljoprivrednike u BiH u situaciju da je otkupna cijena bila manja od cijene sjemena. Država mora biti garant minimalnih otkupnih cijena. Isto tako poticati treba samo one proizvode koji imaju tržište, a stočarstvo je također jedna od velikih šansi. Poseban problem predstavlja nedostatak poljoprivrednog zemljišta za one koji bi da razvijaju poljoprivredu, a s druge strane ogromne površine takvog zemljišta stoje neiskorištene. To zemljište se mora staviti u funkciju, a instituti i savjetodavne službe moraju besplatno ili po najnižim mogućim cijenama biti dostupni malim proizvođačima. Dobro je razmisiliti i o oporezivanju neiskorištenog poljoprivrednog zemljišta kako bi se na svaki mogući

način što veća površina obradivog zemljišta i pašnjaka stavila u funkciju razvoja poljoprivrede.

Zaštita domaćih brendova je važna jer nam se desilo mnogo puta da su neke druge države, kao svoje, patentirale neke atohotone bosanskohercegovačke proizvode. Tome je potrebno posvetiti posebnu pažnju i kontinuirano raditi na tim stvarima i finansirati zaštitu imena i kvaliteta naših sorti i brendova, npr. određene vrste sireva.

Slovenija je nedavno ustavom zaštitila pravo na vodu, a Njemačka ima ustavom definisan minimalni nivo učešća države u ukupnom kapitalu. Postoje stvari koje smo posudili od generacija koje dolaze, a koje su isto tako garant našeg privrednog razvoja. Jedna od tih stvari je i voda koju moramo zaštiti od stranog vlasništva i divljih koncesija. Voda će u budućnosti postati važniji resurs od nafte, a naše vode mogu postati ključ našeg opstanka, ali i privrednog prosperiteta. Kao sa vodom neophodno je uraditi i sa ostalim resursima ključnim za naš opstanak i razvoj privrede kao što su elektroenergetski.

Obrazovanje

Temelj razvoja svakog društva su ljudi. Ljudi su ključni resurs od kojeg zavisi kako i u kojem smjeru će da se kreće određeno društvo, država, regija, ekonomija. Bez kvalitetno obrazovanog kadra nema ni razvoja privrede. Ono što mi danas imamo u Bosni i Hercegovini je obrazovanje koje postoji isključivo zbog uposlenih u obrazovanju, kako bi isti dobijali platu. Možemo reći da danas imamo jedno socijalno obrazovanje, a koje ima za cilj da određeni broj ljudi prima platu od tog posla, a da istovremeno niko ne pita za rezultate njihovog rada i efekte koje bi to obrazovanje trebalo da postigne. Sa stipendiranjem je isti slučaj. Desetine miliona maraka Bosna i Hercegovina na različitim nivoima uloži u stipendiranje studenata i đaka, a korist od toga je praktično nikakva. Takav sistem nikome ne

koristi i potrebno ga je reformisati u potpunosti.

Prvo je neophodno definisati šta je to što od obrazovanja očekujemo tj. šta jedan obrazovani mladi čovjek treba da zna nakon završetka svog obrazovanja. Nakon toga moramo definisati kakve su nam potrebe privrede i društva, kako u smislu nivoa znanja, tako i u smislu vrste zanimanja. Nakon toga je potrebno napraviti plan obrazovnog sistema koji neće školovati kadrove za biro, a i čije znanje je u najvećem broju slučajeva veoma upitno, nego će privredi i društvu davati one kadrove koji su mu potrebni. U tom smislu jedna od prvih mjera je da se napravi usklađivanje potreba privrede i obrazovanja i da se ustanovi sa kojim kadrovima smo deficitarni, a kojih imamo viška. To će dovesti do toga da se prvo stimuliše i stipendira školovanje kadrova (ako ih ne posjedujemo) koji bi vodili institucije koje imaju zadatak stvaranja novih kadrova neophodnih privredi i društvu. Upisne kvote u sve škole i fakultete treba da budu potvrđivane od strane nadležnih vlada, a kako bi se izbjeglo masovno upisivanje đaka u škole koje školuju kadrove za kojima ne postoji objektivna potreba.

Hiperprodukcija diploma iza kojih ne stoji stvarno znanje je ozbiljan problem kojim se pravi zločin nad hiljadama mladih ljudi, ali i nad privredom koja ne dobija kvalitetne i upotrebljive kadrove. Univerziteti niču kao trafike, a diplome se dobijaju na lijepe oči. Dovoljno je samo da platite i diploma je tu. To mora da stane, a jedan od načina je ograničenje broja licenci za univerzitete na ne više od 15, pri čemu bi osam javnih univerziteta imali prednost. To bi dovelo do zatvaranja mnogih fiktivnih univerziteta koji niti su naučne ustanove, niti se bave obrazovanjem, a i nemaju kadar. Smisao postojanja tih univerziteta je isključivo materijalna korist osnivača. Na javnim univerzitetima je neophodno provesti strogu reviziju fakulteta u smislu da li posjeduju zakonom propisani kadar za egzistenciju fakulteta, jer je praktično nemoguće da imamo tako veliki broj fakulteta na javnim univerzitetima, ako se zna da smo doživili

strahoviti odliv mozgova i potpunu propast privrede koja bi finansirala kvalitetan rad tih ustanova. Važno je uraditi i analizu učinka Bolonje i da li smo od nje imali korist ili štetu.

Razlog zbog studentim prestaje da bude važno znanje i bore se isključivo za „papir“ bez obzira na sve, je jednostavan. To je da državne firme i administracija ne provjeravaju znanje nego je za posao dovoljno ispuniti formalno-pravne uslove i nažalost, naći dobru vezu. Kako je u stanju opšte socijalne nesigurnosti, isključivo državni posao siguran i onaj koji osigurava radnička prava, to dovodi do opšte utrke za „papirom koji život znači“, a to je neka od diploma, a sve sa nadom da će se naći posao u državnoj firmi, ustanovi ili administraciji. Takva situacija dovodi do prekomjernog broja uposlenih u svim državnim firmama i ustanovama i predstavlja ogroman problem za privredu, budžete, ali i same institucije i firme koje imaju prekomjeren broj uposlenih, a koji često svojim znanjem ne odgovaraju potrebnim kvalifikacijama za posao koji obavljaju.

Tada trpe i građani, i društvo, i privreda i svi ostali. To nam govori da je neophodno stimulisati zapošljavanje u privatnim firmama ili praviti kampanje za pokretanje vlastitog posla, a za šta treba stvoriti preduslove, kako administrativne, tako i finansijske. Isto tako neophodno je izvršiti sve neophodne pritiske na poboljšanje uslova rada i radničkih prava u privatnim firmama i to je stvar koja je hitna. Na taj način privatne firme neće biti tako odbojne i u njima će biti poželjnije raditi, a zasutaviće se obrazovna utrka za papirom, umjesto za znanjem. Naravno, neophodno je povećati pragove minimalnih plata i definisati minimalne plate u zavisnosti od znanja i stručne spreme jer je absurdno da se neki doktor nauka osigura na minimalnu platu kada se zna i jasno je kao dan da on za tu platu ne radi.

Stipendiranje se mora vršiti na potpuno drugačiji način. Trenutno su stipendije socijalne kategorije i ne

postoje prave stipendije koje bi stimulisale i plaćale školovanje onim kadrovima za koje postoji procjena da će donijeti višestruku korist društvu. Da bi stipendiranje dalo željene učinke neophodno je definisati šta je to sa čim smo najviše deficitarni i stipendirati kompletну školarinu na najprestižnijim svjetskim univerzitetima za vrijeme cijelog studija. Ako se po završetku studija student ne bi vratio u BiH morao bi da vrati dvostruki iznos stipendije. Stipendiranje na taj način nam omogućava da dobijemo vrhunske stručnjake koji sutra mogu napraviti i veliki broj jednak kvalitetnih stručnjaka. Ono kako dajemo stipendije danas je čisto kupovanje glasova za sitne novce. Također se te stipendije daju bez obzira na fakultet ili školu koja se pohađa što govori da to ide bez ikakvog plana i da se sa tim kupuje socijalni mir i poneki glas na izborima. Mi moramo voditi drugačiju politiku i drugačije se odnositi prema obrazovanju kadrova. Moramo školovati ono što nam treba i za čim postoji potreba, a proces stipendiranja mora biti u potpunosti otvoren javnosti čak i novinarima koji bi pratili bodovanje, obzirom da bi se davali veliki iznosi novca.

Vrijeme u kojem živimo zahtjeva cjeloživotno učenje i u tom smislu moramo ljudima objasniti da nije dovoljno završiti određenu školu i stati na tome. Prekvalifikacije su normalne u današnjem svijetu kapitalizma. Dualno obrazovanje je nešto što kapitalizam danas nosi sa sobom, a što smo mi davno imali i u svom školskom sistemu. To je čak u određenoj mjeri predviđao i „Sistem po Šuvaru“. Ipak ne treba obrazovanje svesti na puko stručno obrazovanje, jer samo narod koji stoji na jakim temeljima opšteg obrazovanja, forsiranog od najranijeg djetinjstva, je sposoban da promijeni i sebe i društvo. Bez opšteg obrazovanja, samo sa strogiim stručnim usmjeranjima, mi ne možemo reći da imamo obrazovan narod. Kapitalizam ima obrazovan kadar, ali država nema obrazovan narod. Zbog toga je opšte obrazovanje važno.

Ono što je neophodno uvesti u obrazovni sistem je poduzetništvo kao predmet u sve završne razrede

svih srednjih škola bez obzira na vrstu struke za koju se učenici školuju. Obrađivanje predmeta bi bilo na praktičnoj osnovi, a ne na klasičnoj tj. predmet bi bio obavezan, ali ne bi uticao na ukupni uspjeh učenika na kraju godine. Ideja je da se u prvom mjesecu učenici upoznaju sa pravnim sistemom u kojem se posluje (Zakon o privrednim društvima, Zakon o obrtu, Zakoni o poticajima...), nakon toga grupe od 3-4 učenika bi pristupile izradi projektnog zadatka, a koji uključuje izrade poslovnih planova i bili bi vođeni apsolventima ekonomskih fakulteta (što bi istima ulazilo u radno iskustvo), a kao gosti u nastavnom procesu bi se pojavili privrednici i ljudi iz banaka, sa kojima bi bio potpisani ugovor o saradnji, a koji bi u fazi izrade projekta ukazali na greške i nelogičnosti.

Taj proces bi trajao više od pola godine. U posljednjih mjesec dana grupe bi imale zadatku registracije vlastitog preduzeća i predaje zahtjeva za finansiranjem projekta sa svim pripadajućim papirima, a što bi se moglo raditi na fiktivnom software-u, a sa ciljem praktičnog upoznavanja učenika sa procesom registracije preduzeća i svim situacijama na koje mogu da naiđu.

Nakon završetka procesa kantonalne vlade bi sa određenim iznosom sredstava u kompletu ili dijelom finansirale desetak ili više najboljih projekata koji se predaju, a kako bi se omogućila transparentnost, cijeli proces ocjenjivanja bi bio dostupan medijima. To isto mogu uraditi i drugi nivoi vlasti. Ovo donosi dvije velike prednosti, a to je smanjenje pritisaka na fakultet i povećanje broja zaposlenih. Mladima se mora razbiti strah od pokretanja vlastitog biznisa, omogućiti im da se upoznaju kako doći do povoljnijih sredstava, dati im povoljne kreditne linije i ono što je najvažnije – probuditi u njima kreativnost i poduzetnički duh.

Mediji i psihološko stanje naroda

Ovo naizgled nema veze sa poduzetništvom, razvojem i slično, ali je jedan od glavnih uzroka naše propasti. Mi imamo narod u stanju teške apatije, alibi mentalitet koji je navikao da gubi, narod koji je izvaran, izmanipulisan i sa jakim medijskim pritiskom da takvo stanje i ostane. To mediji nekada rade i nesvesno, ali ovo je zemlja crnih vijesti čak i onda kada te vijesti nikako nisu u stanju da budu crne.

Ljudi su obespravljeni, opljačkani, ustav generiše propast, a političari su bahati i socijalno neosjetljivi. Narod je izmanipulisan, a samopouzdanje je najnižem nivou. Niti vjerujemo da možemo, niti vjerujemo da znamo, niti vjerujemo u pravdu, niti vjerujemo u bilo šta pozitivno što može da nam se desi, a kao individue uvijek tražimo opravdanje u nekom drugom. Sebi smo dali ulogu žrtve kojoj je neko dužan da pomogne, kako kolektivno, tako i individualno. Uvijek očekujemo da neko drugi brine naše brige i rješava naše probleme, a da sami nismo spremni preuzmeti odgovornost, jer zaboga to je nečija tuđa dužnost. Moramo promijeniti percepciju ljudi i objasniti im da živimo u društvu koje je, nažalost, kapitalističko i u kojem je svako dužan da snosi mnogo veći nivo individualne odgovornosti za sebe i svoju porodicu i u kojem država nema tako velike obaveze prema pojedincu, kao što je to slučaj sa socijalističkim društvom. Što se to prije narodu objasni, lakše ćemo krenuti naprijed, a ljudi će biti motivisani.

Mediji, s druge strane, kao uspješne prikazuju ljudi koji su u normalnom društvu na margini i neko o kome čestiti novinari ne bi napisali ništa. Stvorena je slika da je uspjeh moguć jedino kroz politiku, kroz poroke, najniže ljudske strasti, razne talent show programe i sve ono preko čega se do novca dolazi bez rada i muke.

Mediji se moraju stimulisati i poticati da rade drugačije i da se podigne nivo samopouzdanja u ljudi,

a da stvaramo dobitnički i pobjednički mentalitet. Mi moramo početi da vjerujemo u sebe i ne tražiti alibi u državi i političarima za bilo šta što nam ne ide. To nas vuče nazad i daje nam opravdanje da ništa ne uradimo za svoje bolje sutra.

Po pitanju stvaranja novog, bolje sistema vrijednosti, nego što je to ovaj koji imamo danas se mora napraviti „uslovno“ rečeo dogovor medija i politike. Ne možemo živjeti u društvu u kojem je jedina odrednica medija reket i profit. Moraju postojati norme i kodeksi ponašanja i moramo početi ljudima vraćati vjeru u njih same, a to naprosto nije moguće ako su vijesti jedino crna hronika, čak i kada to ne moraju biti. To nas ubija kao društvo i ubija svaku želju za borbom koju imamo u sebi i koja bi nas potaknula da stvaramo i više se potrudimo.

Rad sa medijima je veoma važan za stimulisanje ljudi na inicijativu i kreativnost. Ne treba stvarati lažnu sliku, ali ne treba ni radi profita stvarati goru sliku nego što ona stvarno jeste. Mnogo više pozitivnih vijesti, obrazovnih sadržaja, kulture i slično će popraviti duh naroda i vratiti mu samopouzdanje. Ne smijemo dozvoliti situaciju u kojoj su kriminalci ugledni ljudi, kao i svi oni koji su raznim prečicama stekli slavu i novac. Moramo gojiti generacije koje su svjesne da se živi od rada i da se mora učiti i raditi kako bi se imalo. Ovdje svako očekuje da mu neko nešto da i svi varaju državu gdje god stignu, ali očekuju od države da ispunjava sve svoje obaveze prema pojedincu. Varanje države se pravda sa tim da neko drugi krade više i tako u nedogled i beskonačnu petlju. Takva država mora propasti i ona nema budućnost.

Ostalo

Porezna politika i doprinosi moraju biti stimulativni za privredu, ali istovremeno se ne smije ugroziti standard građana. Drugačiji način naplate PDV-a i

njegova diferencijacija se pokazuju kao nužnost, ali o tome mora sud donijeti struka u široj raspravi. Pitanje smanjenja doprinosa je nešto na što je fokusirana aktuelna vlast u Bosni i Hercegovini, ali činjenice pokazuju da mnoge uspješne zemlje imaju veće doprinose od Bosne i Hercegovine. Niko ne garantuje da će privrednik kojem smanjite doprinose koje je obavezan izdvajati zaista taj višak novca uložiti u razvoj svog posla. Iskustvo pokazuje čak da u većini slučajeva neće. Smanjenje doprinosa je besmisleno bez progresivne stope oporezivanja u kojoj bogati plaćaju više, a siromašni manje. S druge strane činjenica je da postoji ogroman broj parafiskalnih nameta koje je moguće reducirati ili ukinuti kako bi se olakšalo privredi. Bilo kako bilo porezna politika je jedan od stubova države, a čija strategija se usvaja u široj raspravi i nije moguće u jednom ovakovom radu definisati njene pravce, a da se ne upadne u zamku paušalnih ocjena i slabe argumentacije.

Neophodno je insistirati na donošenju zakona koji bi zabranio bilo kakav vid kreditnog zaduženja osim zaduženja u svrhu razvoja privrede.

Bez kvalitetne infrastrukture nema ni kvalitetnog razvoja privrede. SDP BiH je uradio veoma mnogo po pitanju razvoja infrastrukture u Bosni i Hercegovini, ali svakako je ostalo još dosta toga da se uradi. Putna infrastruktura je nešto čiji razvoj je kontinuirani proces koji nikada neće prestati, ali to tako treba i doživiti i shvatiti i osigurati da se ti radovi odvijaju kontinuirano, a ne samo kada je SDP BiH na vlasti. Željeznice su privredna žila kucavica svake zemlje, a u Bosni i Hercegovini su dovedene pred umiranje iz samo jednog razloga, a to su različiti prevoznički lobiji i teretni saobraćaj putevima kako i kada kome padne na pamet. Neophodno je definisati šta je to što može da se prevozi kamionima i u koje vrijeme. To će u značajnoj mjeri povećati promet željeznicom jer nije normalno da se masovni prevoz goriva, plina i drugih zapaljivih materija radi putevima umjesto željeznicom.

U tom smislu značajna je revitalizacija naftnih

terminala i izgradnja novih. Transportna politika mora biti rigorozna i u svakom smislu favorizovati transport željeznicom. Modernizacija aerodroma je isto tako jedan od značajnih poteza koji bi pomogao u razvoju privrede, ali i turizma. Obzirom da nemamo novac za realizaciju tako skupih projekata, javno-privatno partnerstvo se nameće kao jedno od dobrih rješenja, a koristeći pozitivna i negativna iskustva zemalja iz okruženja, posebno Hrvatske, sve sa ciljem da ne napravimo iste greške. Iskustvo govori da su ljudi iz Hrvatske veoma raspoloženi za saradnju i pomoći u svakom smislu kada je ova oblast u pitanju.

Poslovna infrastruktura je nešto što je moguće razvijati na svim nivoima, ali i koristeći sredstva iz EU fondova. Poslovne zone, njihova unutrašnja infrastruktura, povoljni uslovi korištenja i blizina putnih, željezničkih i svih drugih vrsta komunikacija mogu u značajnoj mjeri doprinijeti ekonomskom razvoju Bosne i Hercegovine, ali i njenih lokalnih zajednica ponaosob.

U tom smislu je potrebno vršiti pritisak na sve one opštine i gradove koji nisu usvojili mjere za stvaranje povoljnog poslovnog okruženja u jedinicama lokalne samouprave da to i učine. Postavimo sebi cilj da 2025. godine svaka jedinica lokalne samouprave u BiH bude certificirana kao jedinica lokalne samouprave sa povoljnim poslovnim okruženjem i da se kao država pozicioniramo na ekonomskoj karti svijeta kao država sa povoljnim poslovnim okruženjem. Bez mjerljivih i konkretnih ciljeva nema ni kvalitetnog puta prema njihovoj realizaciji.

Poslovni inkubatori, pomoći pri start-upovima, poslovne zone, one-stop shopovi, tehnološki parkovi i drugo su nešto što treba razvijati planski, zakonski pratiti i što nam daje mogućnost većeg zapošljavanja ljudi. Blizina mora, dobra putna i željeznička infrastruktura i dobar geografski položaj nam daju potencijal koji možemo iskoristiti za brz i uspješan razvoj privrede. Taj razvoj ne treba da se bazira na jeftinoj radnoj snazi, a kao što je to već rečeno, nego

na drugim komparativnim prednostima koje već posjedujemo ili koje ćemo planski razviti.

Neophodno je da razvijamo poduzetništvo u cjelini, a ne njegove pojedine dijelove tj. neophodno je stvarati takav poslovni ambijent u kojem će svi imati šansu i mogućnost poslovanja, a ne da se baziramo npr. samo na određene vrste poduzetništva. Kada razvijam dobro poslovno okruženje i kada ravzijam poduzetništvo u svakom smislu, onda se partikularne grupe unutar poduzetništva ravzijaju same od sebe. Ne možemo se bazirati na razvoj poduzetništva invalida, žena, ljudi starijih od 45-50 godina, mlađih i slično. Moramo razvijati cijeli sistem, a davati poticaje za zapošljavanje određene ciljne grupe za koju se procijeni da je najugroženija. Ove ugrožene grupe će zatim same da idu u korak sa razvojem poduzetništva.

Privatizacija i poslijeratna pljačka je bacila bosanskohercegovačku privredu na koljena, a narod u opšte siromaštvo. Stotine hiljada ljudi su ostale bez posla, a mnoga privredna postrojenja su uništena i opustošena u najvećoj pljačci koja se ikada desila na ovim prostorima. Podaci su porazni i obeshrabrujući, ali od kukanja mi nemamo ništa i kukanjem se naše stanje neće popraviti.

Ovdje je neophodno zasukati rukave, i oporavku pristupiti planski i strateški. Neophodno je definisati globalne ciljeve i strategije razvoja, na osnovu kojih bi se dalje razvijale granske strategije i lokalne strategije. Put u naš razvoj mora biti planski i sinhronizovan. Na tom putu je neophodno iskoristiti sva moguća sredstva i alate koji nam stoje na raspolaganju i odgovornost postaviti kao jedan od ključnih faktora. Ne može se raditi nešto, a da se ne zna ko je odgovoran i da niko ne snosi posljedice za neuspjeh.

Gоворити о санирању последица плјачкашке приватизације ние могуће само у контексту обесправљених радника и njihovih uništenih предузећа. Последице једног таквог чина се једино могу санирати развојем друштва и економије у целини, а никако парцијално. Наравно,

parcijalni programi za određene grupe ljudi treba da postoje, ali da bi se negativne posljedice sanirale mi moramo imati finansijske i druge mogućnosti za jednu takvu sanaciju, a to je moguće isključivo razvojem cjelokupne ekonomije i stimulisanjem poduzetništva. To je put koji sa sobom nosi izazove i koji niko nije u stanju sam da trasira nego se u taj posao moraju uključiti svi segmenti društva.

Ovdje su navedene samo neke od mjera za privredni oporavak naše zemlje, a sa kojima bi mogli napraviti određene iskorake. Te mjere ne mogu egzistirati same za sebe i njima se ne može pristupiti stihiski. One svoje efekte i smisao postižu samo u cjelini. Parcijalno neće donijeti neke posebne rezultate.

Stanje prava radničke klase je nešto što treba da se provuče kroz sve mjere i na tome se mora insistirati jer mi državu treba da pravimo za sve ljudе, a ne samo za investitore. Investitori su samo jedan od segmenata kako postići društvo blagostanja, ali nisu razlog postojanja tog društva. Razlog postojanja nekog društva su ljudi, kao kolektiv i kao individue. Zbog toga fokus djelovanja SDP BIH mora da bude na ljudima i radnicima, a nikako na narodima. Mi moramo među radnike, među poljoprivrednike, moramo na svakoj, ama baš svakoj sjednici raspravljati o stanju prava tih ljudi, o stanju prava nezaposlenih, trudnica, obespravljenih. To mora biti naša glavna tema i naša glavna ciljna grupa. Mi moramo povezivati radnike u Bosni i Hercegovini, a ne Srbe, Hrvate i Bošnjake. Srbe, Hrvate i Bošnjake neka povezuje ko god hoće. Mi moramo povezati one koji dijele istu muku. Moramo povezati rudare, metalce, zidare, komunalce, inžinjere, ljekare. Moramo se fokusirati na tu vrstu povezivanja, a ne upadati u zamku nacionalne priče iz koje nismo u stanju da se izvučemo.

Moramo raditi mnogo više sa narodom, moramo se fokusirati na grupe koje su prirodni partneri ljevice, moramo ih povezivati i objašnjavati im stvari i događaje i zašto je npr. dobro da zdravstveno

osiguranje rudara bude na nivou cijele zemlje. To je jedini način da povežemo ovu zemlju. Na taj način je ova zemlja ujedinjena i prije sedamdesetak godina. Ujedinila se na zajedničkoj muci svih njenih ljudi, radnika, seljaka, komunista. Forsiranjem nacionalnog u njoj su samo izazivali bratoubilačke ratove.

Zbog toga je silazak u mase, u radničku klasu, u poljoprivrednike, studente, nezaposlene, opljačkane, obespravljene i sve one u stanju socijalne potrebe, naš prvi zadatak i potreba. Mi njima ne treba da obećamo ni posao ni bolji život nego im moramo obećati zajedničku borbu za bolje sutra svih nas. Zajedničku borbu radnika i njihove partije za bolje sutra svakog čovjeka. Mi ne treba da tražimo pasivne glasače koji će glasati za nas, nego aktivne saborce koji će zajedno sa nama da se bore za bolje sutra radničke klase i svih ljudi u ovoj zemlji.

Zaključak

samouprave da to i učine. Postavimo sebi cilj da 2025. godine svaka jedinica lokalne samouprave u BiH bude certificirana kao jedinica lokalne samouprave sa povoljnim poslovnim okruženjem i da se kao država pozicioniramo na ekonomskoj karti svijeta kao država sa povoljnim poslovnim okruženjem. Bez mjerljivih i konkretnih ciljeva nema ni kvalitetnog puta prema njihovoj realizaciji.

Poslovni inkubatori, pomoć pri start-upovima, poslovne zone, one-stop shopovi, tehnološki parkovi i drugo su nešto što treba razvijati planski, zakonski pratiti i što nam daje mogućnost većeg zapošljavanja ljudi. Blizina mora, dobra putna i željeznička infrastruktura i dobar geografski položaj nam daju potencijal koji možemo iskoristiti za brz i uspješan razvoj privrede. Taj razvoj ne treba da se bazira na jeftinoj radnoj snazi, a kao što je to već rečeno, nego na drugim komparativnim prednostima koje već posjedujemo ili koje ćemo planski razviti.

Neophodno je da razvijamo poduzetništvo u cijelini, a ne njegove pojedine dijelove tj. neophodno je stvarati takav poslovni ambijent u kojem će svi imati šansu i mogućnost poslovanja, a ne da se baziramo npr. samo na određene vrste poduzetništva. Kada razvijam dobro poslovno okruženje i kada ravzijamo poduzetništvo u svakom smislu, onda se partikularne grupe unutar poduzetništva ravzijaju same od sebe. Ne možemo se bazirati na razvoju poduzetništva invalida, žena, ljudi starijih od 45-50 godina, mladih i slično. Moramo razvijati cijeli sistem, a davati poticaje za zapošljavanje određene ciljne grupe za koju se procijeni da je najugroženija. Ove ugrožene grupe će zatim same da idu u korak sa razvojem poduzetništva.

Privatizacija i poslijeratna pljačka je bacila bosanskohercegovačku privredu na koljena, a narod u opšte siromaštvo. Stotine hiljada ljudi su ostale bez posla, a mnoga privredna postrojenja su uništena i opustošena u najvećoj pljačci koja se ikada desila na ovim prostorima. Podaci su porazni i obeshrabrujući, ali od kukanja mi nemamo ništa i kukanjem se naše stanje neće popraviti.

Ovdje je neophodno zasukati rukave, i oporavku pristupiti planski i strateški. Neophodno je definisati globalne ciljeve i strategije razvoja, na osnovu kojih bi se dalje razvijale granske strategije i lokalne strategije. Put u naš razvoj mora biti planski i sinhronizovan. Na tom putu je neophodno iskoristiti sva moguća sredstva i alate koji nam stoje na raspolaganju i odgovornost postaviti kao jedan od ključnih faktora. Ne može se raditi nešto, a da se ne

zna ko je odgovoran i da niko ne snosi posljedice za neuspjeh.

Gоворити о санирању последица плјачкашке приватизације није могуће само у контексту обесправљених радника и њихових уништилих предузећа. Последице једног таквог чина се једино могу санирати развојем друштва и економије у целини, а никако парцијално. Наравно, парцијални програми за одређене групе људи треба да постоје, али да би се негативне последице санирале ми морамо имати финансијске и друге могућности за једну такву санацију, а то је могуће искључиво развојем цјелокупне економије и стимулisanjem подузетништва. То је пут који са собом носи изазове и који нико није у стању сам да трасира него се у тај посао морaju укључити сви сегменти друштва.

Овдје су наведене само неке од мјера за привредни опоравак наše земље, а са којима би могли направити одређене искораке. Те мјере не могу егзистирати same за себе и njima se ne može pristupiti stihiski. One svoje efekte i smisao postižu samo u целини. Парцијално неће donijeti неке posebne rezultate.

Станеје права радничке класе је нешто што треба да се провуче кроз све мјере и на томе се мора insistirati jer mi državu треба да правимо за све људе, а не само за инвеститоре. Инвеститори су само један од сегмената како постиći друштво благостања, али нису razlog постојања tog друштва. Razlog постојања неког друштва су људи, као колектив и као индивидуе. Zbog тога фокус дјелovanja SDP BIH мора да буде на ljudima i radnicima, a никако на народима. Mi морамо меđu radnike, меđu poljoprivrednike, морамо на svakoj, ама баš svakoj sjednici raspravljati o stanju prava tih ljudi, o stanju prava nezaposlenih, trudnica, обесправљених. To мора бити наша главна тема и наша главна циљна група. Mi морамо пovezivati radnike u Bosni i Hercegovini, a ne Srbe, Hrvate i Bošnjake. Srbe, Hrvate i Bošnjake нека пovezuje ko god hoće. Mi морамо пovezati one који dijele istu muku. Moramo povezati rudare, metalce, zidare, komunalce, inžinjere, ljekare. Moramo se fokusirati na tu vrstu povezivanja,

a ne upadati u zamku nacionalне приče из које nismo у стању да se izvučemo.

Moramo raditi mnogo više sa narodom, moramo se fokusirati на групе које су природни партнери Јевропе, moramo ih povezivati и objašnjavati им ствари и догађаје и зашто је npr. добро да здравствено осигуранjerudara буде на нивоу цијеле земље. То је једини начин да повежемо ову земљу. На тај начин је ова земља ујединјена и прије седамдесетак година. Ујединила се на zajedničкој мuci свих njenih људи, радника, seljaka, комуниста. Forsiranjem nacionalног u njoj su само izazivali bratoubilačke ratove.

Zbog тога је silazak u mase, u radničku klasu, u poljoprivrednike, studente, nezaposlene, opljačkane, обесправљене и све one у стању социјалне потребе, наš први zadatak i потреба. Mi njima ne treba da obećamo ni посао ni bolji живот nego им морамо obećati zajedničku борбу за боље sutra свих nas. Zajedničku борбу радника и njihove партије за боље sutra svakog човјека. Mi ne treba da tražimo pasivne glasače koji ће гласати за нас, nego aktivne сaborце који ће zajedno са нама да се bore за боље sutra radničke klase i свих људи u овој земљи.